ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad september/oktober 1994 77

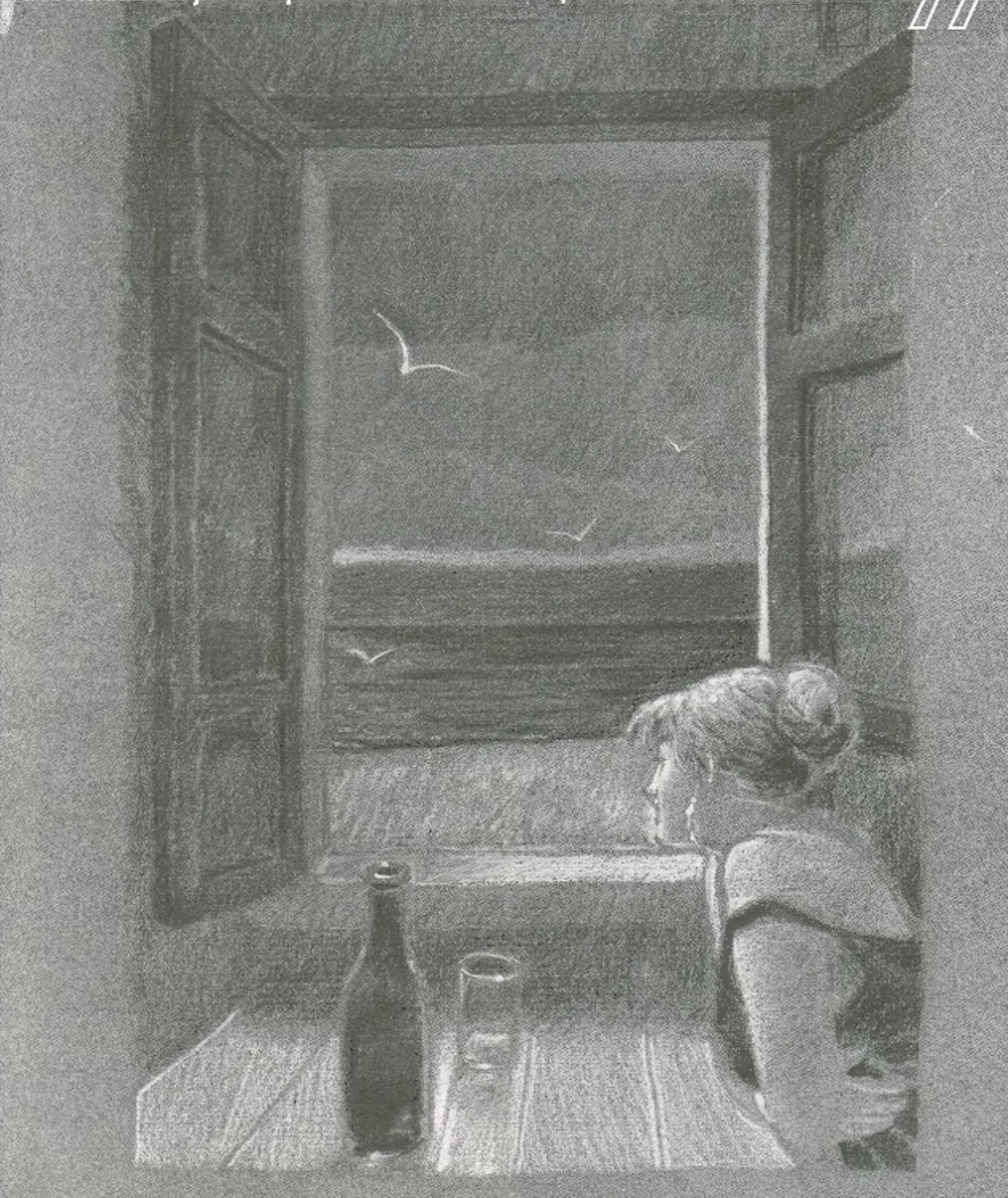

Bij de voorplaat: Aan *Krijtlijn* gerelateerde tekening van Miguelanxo Prado.

Amateurbladen

Doordat de publikatiemogelijkheden in het betaald circuit afnamen, is de kwaliteit van de amateurbladen het laatste decennium sterk toegenomen. Bladen als *Iris, Warboel* en *Incognito* wisten de kloof met de professionele stripbladen aanzienlijk te verkleinen. Stripinformatiebladen als *Zozolala* en *Stripschrift* zullen zich op de konsekwenties van deze ontwikkelingen moeten bezinnen. Waar de amateurbladen lange tijd beperkte aandacht kregen, dient nu een koerswijziging plaats te vinden. Informeren over kwalitatief goede strips betekent ook informeren over al het fraais dat nu slechts een betrekkelijk klein publiek bereikt. De stripkultuur in Nederland staat aan de vooravond van een nieuwe bloeiperiode en de lezers van *ZozoLala* moeten daar vroegtijdig weet van hebben. In iets gewijzigde vorm willen we onze rubriek Acacialaan voortaan gebruiken als podium voor deze ontwikkelingen. **Jef**

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE BALLOON EXPRESS
Klein Schavernek 4
8911 BV Leeuwarden
(058-127997)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH Den Helder
(02230-12377)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW Rotterdam
(010-4613147)

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER Rotterdam
(010-4132070)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1071 GN Amsterdam
(020-6267543)

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC Groningen
(050-148540)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

MODERN PAPIER
Peilsterstraat 20
9711 KL Groningen
(050-132521)

DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH Arnhem
(085-420909)

OOM WIM
Reestraat 24
1016 DN Amsterdam
(020-6220402)

HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP Goes
(01100-14691)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-6842923)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

ZAAGMOLENDRIFT 35 t/m 41
010 - 4664368
ROTTERDAM

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS Den Bosch
(073-145530)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TARAC-COMICS-MAGAZINES

WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TARAC-COMICS-MAGAZINES

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

BONTE
Heidelbergstraat 5
8200 Brugge
(050/38.35.78)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

HET EILAND AMORAS
Lombaardstraat 13-3
3500 Hasselt
(011/23.58.95)

DE GALLIER
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

HOUTEKIET STRIPS
Dietsestraat 146
3000 Leuven
(016/23.80.12)

ERIK DENEYER

open ma-za: 10.30-19.00
Greepstraat 15, 1000 Brussel
tel-fax 02/513.14.86

MAX
Heembeeksestraat 288
1120 Brussel
(02/268.41.92)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(09/227.70.86)

DE POORT
Nederkouter 137
9000 Gent
(09/225.31.28)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059/30.52.66)

DE SCHAAR
Serpentstraat 26-28
9000 Gent
(09/225.50.91)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015/21.76.05)

DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

Krijtlijn

Een droom van een eiland

Goed, Krijtlijn *verscheen een klein jaar geleden. Oké, jullie kozen* Krijtlijn *in ons jubileumnummer* ZozoLala *75 niet tot een van jullie vijfenzeventig favoriete strips aller tijden. Toch - of wellicht juist daarom - besteden wij nu ruim aandacht aan misschien wel de meest opmerkelijke strip van het afgelopen jaar. Er is vanalles met het verhaal aan de hand. De Nederlandse vertaling kende - op zijn zachtst gezegd - enige eigenaardigheden. Terwijl het verhaal met haar rijke symboliek juist extra gevoelig is voor een zorgvuldige vertaling. Op die symboliek en de vertaling zullen we, met behulp van extra informatie over het album en enige uitspraken van de auteur zelf, ook uitgebreid ingaan. Maar we beginnen met de man achter het album.*

Maker van *Krijtlijn* is Miguelanxo Prado. Zesendertig jaar geleden kwam hij als Miguel Angel Prado ter wereld in de Spaanse streek Galicië. De naam Miguelanxo - door Prado zelf op latere leeftijd bewust veranderd - dient als herinnering aan de Galicische wortels. Prado groeit op in een welgesteld milieu met goedgevulde boekenkasten en een grote liefde voor de kunst. Dat hij in de loop der jaren een grote belangstelling opvat voor literatuur en schilderkunst, lijkt een logische ontwikkeling. Als duidelijk wordt dat Prado zeer verdienstelijk kan tekenen, ligt ook zijn beroepskeus voor de hand: architect. Artistiek werk en toch respectabel. Toch loopt het anders. Tijdens zijn architectenopleiding laat een vriend hem op een goede dag wat stripbladen zien. De jonge Miguelanxo, met zijn belangstelling voor tekenwerk en verhalen, ziet er wel wat in. De vriend dringt aan en vraagt Prado samen met nog een vriend mee te werken aan een fanzine. Zo ontstaat in 1977 het blad *Xofre (Zucht).* Het wordt geen succes. Van de opbrengst kunnen niet eens de drukkosten worden vergoed. Prado's allereerste platen eindigen roemloos, in beslag genomen door de pissige drukker. Prado's belangstelling voor de strip is echter gewekt. Omdat zijn architectuurstudie nog de nodige tijd vergt, blijft het stripmaken nog enige tijd beperkt. Pas met *Fragmentos de la Enciclopedia Delfica,* een lang science fiction-verhaal, komt midden jaren tachtig Prado's eerste echte album uit. Daarna verschijnt nog een science fiction-verhaal, *Stratos,* in een heel andere stijl die enigszins aan de Franquin van *Zwartkijken* doet denken. Het zijn pessimistische toekomstvisies met een apocalyptische ondertoon. Prado's mensbeeld is bepaald niet geruststellend zachtroze gekleurd. Dat blijkt ook uit het humoristische werk dat dan volgt en dat wij in het Nederlands ook kennen: *De kronieken van de onlogica* en *Manuel Montano.* Het is lachen om een trieste wereld. Met deze verhalen lijkt Prado zijn draai te hebben gevonden. Zeker voor de Nederlandstalige lezer staan de naam Prado en satirische verhalen over de moderne wereld aan elkaar gelijk. *Krijtlijn* kwam vorig jaar dan ook als een verrassing.

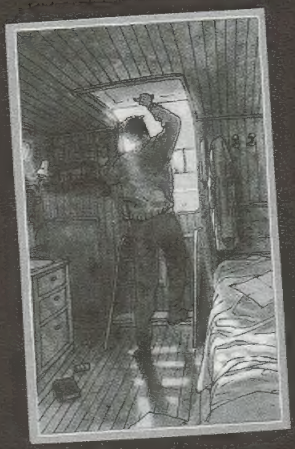

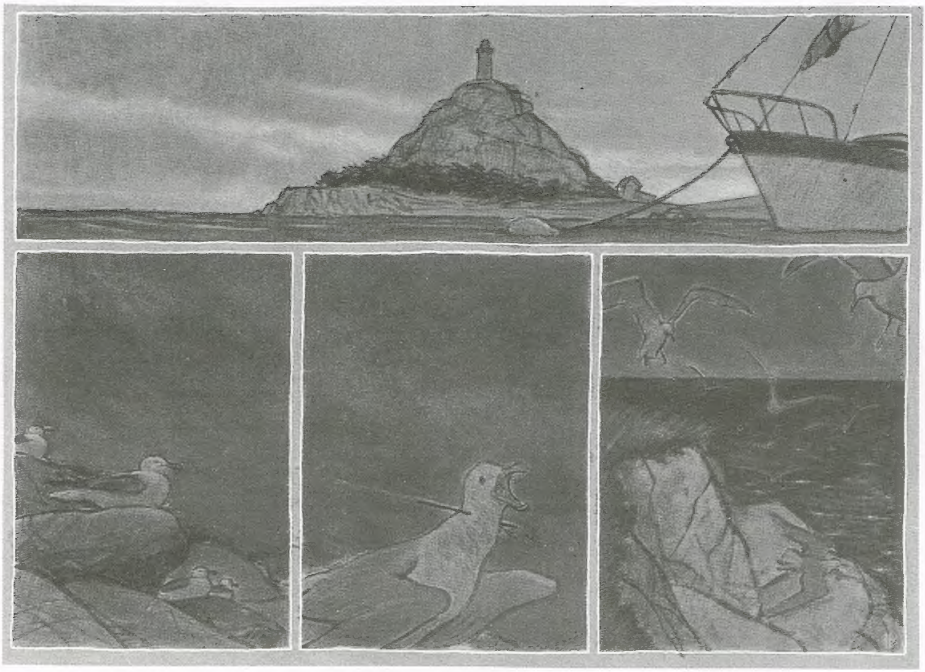

De strip start vanuit een bewust klein gehouden gegeven: een oceaan, een eiland, drie hoofdpersonages en een tijdlus. Uit deze elementen komen alle verwikkelingen op de drieëntachtig platen van het album voort. Het begint allemaal met de komst van de jonge zeiler Raúl op een afgelegen eiland. Raúl is met zwaar weer verdwaald en weet niet waar hij terecht is gekomen. Het eiland is op geen enkele kaart te vinden. Wanneer hij aan land stapt, loopt hij op de pier meteen aan tegen een lange wand met merkwaardige geschreven boodschappen. Tussen de vele krabbels bevindt zich de volgende tekst: *"Ana, volgend jaar juni kom ik terug. Ik zal op je wachten. Ik hou van je. Raúl."* Raúl is hier duidelijk niet de eerste bezoeker. Al gauw komt hij erachter dat het eiland bewoond is. Een

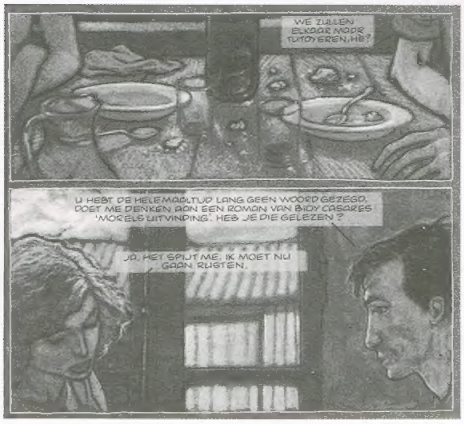
WE ZULLEN ELKAAR NOOIT TUTOYEREN, HÈ?
U HEBT DE HELE MAALTIJD LANG GEEN WOORD GEZEGD. DOET ME DENKEN AAN EEN ROMAN VAN BIOY CASARES 'MOREL'S UITVINDING'. HEB JE DIE GELEZEN ?
JO. HET SPIJT ME, IK MOET NU GAAN RUSTEN.

roodharige vrouw, altijd in het zwart gekleed, drijft er een klein handeltje, daarbij geholpen door haar verwilderde zoon. Ook ligt er een tweede boot aan de pier, van de teruggetrokken schrijfster Ana die wacht op de komst van een stel vrienden. Raúl vindt haar aantrekkelijk en zoekt contact, maar zij blijft uitermate koel en afstandelijk. Hij komt bij haar niet veel verder dan het uitdrukken van zijn verwondering over het eiland: *"Vreemde plek, hè? Die enorme pier, bijna zonder boten, volgekalkt met boodschappen in alle talen, een vrouw die vier dingen tegelijk is, en die mysterieuze jongen... en dat allemaal op een lilliput-eiland dat op geen enkele kaart voorkomt, met een vuurtoren die niet werkt."* Met uitzondering van deze ene ontmoeting, blijft de schrijfster voor hem voorlopig onbereikbaar. Dan meert een derde boot aan. Vanaf dat moment gaat er vanalles fout. Raúl ziet zich genoodzaakt te vluchten. Tijdens zijn vlucht bedenkt hij zich echter en keert hij terug naar het eiland, dat niet meer hetzelfde is als voorheen. Verward laat hij op de pier de volgende boodschap na: *"Ana, volgend jaar juni kom ik terug. Ik zal op je wachten. Ik hou van je. Raúl."*

Zo beschreven lijkt *Krijtlijn* inderdaad niet meer dan een aflevering uit de reeks *The Twilight Zone*, zoals iemand eens heeft opgemerkt. Er is echter veel meer aan de hand dan je op het eerste gezicht zou denken. *Krijtlijn* is een verhaal dat niet is wat het lijkt.

Zo blijkt de op het eerste gezicht zo hechte verhaalstructuur kleine "foutjes" te bevatten, elementen die maken dat het verhaal niet op een eenduidige wijze in elkaar past. Er klopt iets niet. Het duidelijkst wordt dat tegen het einde. Raúl vlucht, omdat hij voor zijn leven vreest. Eenmaal op volle zee bedenkt hij zich en besluit hij terug te keren naar het eiland om nog een keer met Ana (de schrijfster) te praten. Als hij na één dag bij het eiland aankomt, blijkt Ana spoorloos verdwenen te zijn. Sara, de roodharige vrouw, zegt zich niets of niemand meer te kunnen herinneren. Enige platen eerder heeft de lezer diezelfde Sara echter nog op de morgen van Raúls vertrek met Ana zien praten. Daarbij gaf Ana Sara een brief met het verzoek die aan Raúl te overhandigen wanneer die terug mocht komen. Bij de overhandiging van die brief mompelt ze *"Raúl is* al meer dan een week *weg..."* Terwijl Raúl, zoals gezegd, reeds een dag na zijn vertrek van het eiland weer op het eiland terugkeert!

Deze tegenspraak sluit aan bij andere vreemde gebeurtenissen in het album. Wanneer Raúl bijvoorbeeld na zijn vlucht terugkeert naar het eiland, lijkt hij in een andere tijdsdimensie aanbeland te zijn. Hij stormt het pension van de roodharige vrouw binnen, die hem volstrekt niet meer herkent. Na deze verwarrende ontmoeting, loopt Raúl ook nog eens een man tegen het lijf, waarvan hij aannam dat deze op gruwelijke wijze was vermoord. De lezer wist tot op dat moment ook niet beter. Ook is er de tijdlus die aan de basis ligt van het album, de geschilderde boodschap van Raúl op de pier, die het einde van het album terugbrengt bij het begin.

Wat is er met het eiland (en het album) aan de hand? Zou het zich bevinden in een soort Bermuda-driehoek, waar de vertrouwde coördinaten van tijd en ruimte zijn verstoord? Raúl lijkt een dergelijke interpretatie te bevestigen, wanneer hij zich op het eiland (pagina 20) een roman herinnert van Bioy Casares. Dit boek, *Morels uitvinding*, speelt zich eveneens af op een eiland. De hoofdpersoon kan er maar geen contact krijgen met anderen, aangezien - zo wordt uiteindelijk duidelijk - die andere wezens zich niet in dezelfde tijd/ruimtedimensie bevinden als hij.

Een ander vreemd, "storend" element is dat er in het verhaal her en der open eindjes blijven liggen. Zo komt de lezer niet te weten waarom de verwilderde jongen zo graag meeuwen uit de lucht schiet. Ook ontstaat er geen duidelijkheid over de functie van een reeks fluiten die op de pier staat opgesteld. Waarom staan deze fluiten in mineur? Om welke reden geeft de vuurtoren geen licht? En wat heeft de lezer eraan te weten dat er voor de kust een rif ligt, zoals ergens terloops wordt opgemerkt?

Krijtlijn roept op deze manier mysterie op en dat is ook precies de bedoeling. De lezer raakt geboeid doordat het verhaal hem steeds ontglipt, doordat hij er - ook na herlezing - nooit helemaal zijn vinger achter kan krijgen.

"Krijtlijn *lijkt een alledaags verhaal, waar niets ongewoons aan is. Maar door de manier waarop het bepaalde details samenbrengt, doet het onwerkelijk aan. Alsof er achter de ogenschijnlijke "realiteit" een andere verborgen gaat. Het verhaal lijkt op een droom... het is moeilijk uit te leggen... ja, een soort magische realiteit."*

Zo drukt Prado het zelf uit, het verhaal als droom. Dromen kennen een heel eigen logica. De ene realiteit sluit de andere niet meer bij voorbaat uit zoals in de werkelijkheid van het hier en nu. In dat opzicht komen verhalen overeen met dromen. Op papier blijven de wetten van tijd en ruimte weliswaar geldig, alleen werken ze niet altijd meer zoals je gewend bent. Dit is een opvatting die door meer mensen naar voren is gebracht. Bijvoorbeeld door de Zuidamerikaanse schrijvers Jorge Luis Borges, Gabriel Garcia Marquez en de reeds genoemde Bioy Casares, wier werk gerekend wordt tot het Magisch Realisme. Borges' boeken zijn labyrinthische universa, waarin feiten en fictie onmogelijk van elkaar zijn te scheiden. Zijn verhalen zijn niet waar en niet onwaar, ze houden zichzelf in stand als een slang die in zijn eigen staart bijt. De Franse versie van *Krijtlijn* heeft dan ook een citaat van Borges als motto (zie kader).

Krijtlijn is een verhaal waar je vele kanten mee uit kunt. Motto's verschaffen in zo'n geval extra informatie over de wijze waarop je het verhaal moet begrijpen. Zo wordt de interpretatie van Krijtlijn *zoals die in dit artikel naar voren wordt gebracht, ondersteund door de extra informatie die de buitenlandse uitgevers van het album hun lezers meegeven. In Frankrijk* (Trait de craie) *gaat het om twee motto's voorin het album en om een nawoord van Prado. De Spaanse uitgave* (Trazo de tiza) *biedt daarbij nog twee citaten op de pagina voorafgaand aan Hoofdstuk 6, en een (fictieve) brief van de uitgever aan Ana, voorafgaand aan Hoofdstuk 7. Wij drukken ze hieronder af, als verlaat goedmakertje voor de onvolledigheid van de Nederlandse uitgave van Casterman.*

Motto's in de Franse versie:

"Je hebt dezelfde dingen gezien en beleefd als ik, je hebt de feiten eenvoudigweg anders geïnterpreteerd."

S.S. Van Dine

"Bioy Casares had die avond met mij gegeten en we bleven wat zitten omdat we verwikkeld waren in een uitvoerige polemiek over het schrijven van een roman in de eerste persoon, met weglating of verdraaiing van de feiten door de schrijver waarbij die zichzelf verscheidene keren tegenspreekt om het enkele, weinige lezers - zeer weinige lezers mogelijk te maken een vaag besef te krijgen van een wrede of banale werkelijkheid."

J.L. Borges, Tlön, Uqbar, Orbis, Tertius *(vertaling uit De Aleph, De Bezige Bij, 1976)*

Nawoord in de Franse versie:

Wat betreft het verhaal:

De lezer heeft nu kennis genomen van de verschillende gebeurtenissen in het verhaal en zal, na het lezen van het laatste beeld, deze op een bepaalde manier met elkaar in verband hebben gebracht om tot een globale interpretatie van het verhaal te komen.

Maar zowel de kennis die wij van de feiten hebben als de analyse die wij ervan maken blijven vrijwel altijd fragmentair en vatbaar voor speculatie. Daardoor kan dezelfde reeks gebeurtenissen op meer dan één manier uitgelegd worden. En derhalve is het geenszins uitgesloten dat de lezer tot conclusies is gekomen die identiek zijn aan die van Raúl.

Het is evengoed mogelijk dat de lezer datgene wat is gebeurd (of preciezer, datgene wat hem is verteld) op een heel andere wijze dan Raúl heeft geïnterpreteerd, en tot andere conclusies is gekomen. Hem zullen misschien bepaalde details zijn opgevallen die andere, minder nauwgezette lezers als niet ter zake doende hebben beschouwd, of als mijn gebrek aan discipline bij het uitwerken van het verhaal. Deze lezer zal zeer waarschijnlijk een verhaal van een geheel andere complexiteit hebben ontdekt, zeker verontrustender, of verrassender. Of werkelijk anders, zo al niet ongelofelijk.

Die eerste lezer kunnen we beslist aanraden het album te herlezen, minder intensief. Hoe onwaarschijnlijk het ook is dat hij zich die inspanning zal willen getroosten. En dat kunnen we hem niet kwalijk nemen. Er is geen enkele zekerheid dat hij bij die tweede (onwaarschijnlijke) lezing niet gesterkt wordt in zijn aanvankelijke conclusies.

Op een bepaald moment tijdens de uitwerking van mijn verhaal, had ik de bedoeling twee epilogen in te sluiten (die ik heb geschreven en ingelijfd in de opzet van het verhaal) die gegevens zouden bevatten om deze tweede lezing van het verhaal in het oog te doen springen. Wat mij daartoe aanzette, was mijn vermoeden dat de lezer niet gewend is veel energie te steken in het lezen van een strip; meestal stelt hij zich tevreden het verhaal vluchtig door te nemen. En ik was bang dat ik niet genoeg talent had om hem te dwingen vanaf het allereerste begin deze

Prado: *"Borges is, net als vele andere Zuidamerikaanse schrijvers, belangrijk geweest voor mijn literaire vorming. Bij die Zuidamerikanen, de school van het Magisch Realisme, heb je de notie van de werkelijkheid en de soms afwijkende perceptie ervan. Dat heeft een diepe indruk op me gemaakt. De taal vergemakkelijkt dit natuurlijk. Wij Spanjaarden kunnen die auteurs in originele versie lezen, wat een veel levendiger lezing mogelijk maakt dan een vertaling."*

Op de pagina's 30 en 31 van *Krijtlijn* schrijft Ana in haar dagboek: *"Het eiland is door zijn vorm uiteindelijk niet meer dan een aarzelende grens tussen het tastbare en het mogelijke... zodat de wereld, het universum, in tweeën wordt gedeeld door die krijtlijn midden in de oceaan."* Het laatste deel van deze notitie is ingepast in een totaalbeeld van het eiland, zoals dat ook voorkomt op de titelplaat van het album en aan het einde. We zien daar het eiland vanaf zeer grote hoogte, vanuit een positie die uniek is in het album en welbeschouwd onmogelijk. Zelfs de meeuwen komen niet zo hoog. Het eiland wordt er getoond vanuit een almachtige positie, als het ware de positie van de schepper zelf, en ziet er zo uit als een smalle witte (krijt)streep tegen een achtergrond van onmetelijk blauw. Hier verwijst Prado naar zijn eigen positie als maker en reduceert hij openlijk zijn verhaal tot fictie, tot krijt op papier, waar de lezer zelf een zin aan zal moeten toekennen. Dat is Borges' *"wrede of banale werkelijkheid"*, waartoe de lezer is veroordeeld. Dat is ook waar het - in het Nederlands eveneens onvertaalde - motto van Van Dine op wijst.

Zo gezien is *Krijtlijn* van begin tot eind te lezen als een strip over het lezen van een strip. Ga maar na, je ontdekt tegelijkertijd met Raúl het eiland, raakt er net als hij en zijn medebewoners verder mee vertrouwd. Je volgt de gebeurtenissen en verlaat tensiotte (met Raúl) het eiland weer, om er wellicht weer eens naar terug te keren (d.w.z. naar het begin van het album om de gehele trip nog eens af te leggen). Als je het eiland verlaten hebt, is jouw boodschap - samen met die van Raúl - een van de vele geworden op de muur. Vele lezers gingen je voor en vele zullen er nog na je komen.

Een strip over het lezen van een strip? Dat klinkt wellicht als een knap maar ook enigszins gekunsteld intellectueel spelletje, dat geen album lang blijft boeien. Hoe houdt Prado de spanning erin? Ik had het al over die kleine feitjes, die bij nadere beschouwing niet blijken te kloppen. Maar er is meer. Traditioneel wordt een onbewoond eiland als een idylle gezien. Al snel nadat Raúl voet aan wal heeft gezet, blijkt dat het op Prado's eiland van de verbeelding anders ligt. Dode meeuwen en geheimzinnige tekens roepen de vraag op wat er mis is met deze idylle. Waarom zijn de dingen op het eiland niet zoals je zou verwachten? Het blijft een vraag die de lezer constant in zijn achterhoofd houdt en waarop hij, al verder lezend, een antwoord hoopt te vinden. Naarmate de lezer vordert, krijgt hij steeds meer het idee in welke richting hij het antwoord moet zoeken.

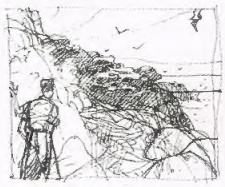

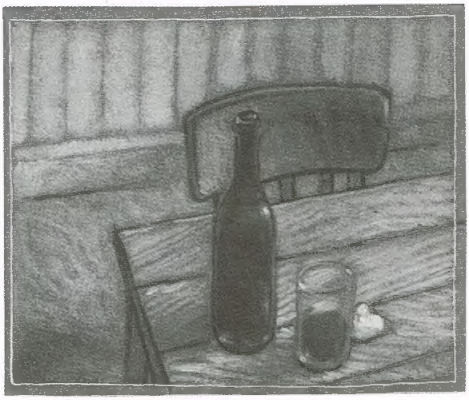

"Sinds dit boek ben ik gefascineerd door communicatie... of falende communicatie... De fysieke en geestelijke beperkingen van het individu en de maatschappij waarin we leven hebben tot gevolg dat wij op een zeer geconditioneerde manier communiceren, dat onze bedoelingen vaak verkeerd overkomen en dat er een diepe kloof ligt tussen intentie en perceptie.
Ik voel dat bijvoorbeeld als ik met anderen praat: er is steeds een verschil tussen de dingen die ik wil zeggen, het beeld dat ik van mezelf, mijn leven, mijn daden, wil geven, en de manier waarop zij dat waarnemen. Dat komt door het probleem van de taal. De taal is als communicatiemiddel verre van perfect. Maar ook door - en dat is bijna een Oosterse benadering - het probleem van de zelfkennis. Het is heel moeilijk om aan iemand over te brengen wat je denkt, wat je wil doen, als je het zelf eigenlijk niet helemaal weet. Ik vind dat onze samenleving helemaal niet gericht is op bezinning, maar juist zeer gehaast, instinctief, helemaal niet beschouwend, rustig. Onze relaties, communicatie... zijn zeer oppervlakkig, zeer elementair."

Moeizame communicatie komt in *Krijtlijn* op een heel bepaalde wijze naar voren, zoals Prado zelf aangeeft.

"Het verhaal is ontstaan vanuit het idee dat een man en een vrouw verliefd zijn op elkaar zonder dat ze het zelf weten. Niet in de puberale, adolescente zin... maar ik heb geprobeerd me voor te stellen of zoiets mogelijk is. Twee personen en het probleem van de communicatie bij een gevoel dat als geen ander om communicatie vraagt: verliefdheid. Ik heb geprobeerd een verhaal te verzinnen waarin die onmogelijkheid tot communicatie ook echt bestaat: ze zijn verliefd, maar door het tijdsaspect zijn ze dat op verschillende tijdstippen, en weten ze het niet van elkaar. Het is een heel belangrijk aspect van het verhaal, waar ik het hardst op heb gewerkt. Maar het is slechts het anekdotische in dit boek. Het belangrijkste zijn de sfeer en het klimaat van de relaties tussen de verschillende personages."

Prado's antwoord op de vraag naar het uitblijven van Het Paradijs (de idylle) op het eiland is eenvoudig. Dat komt doordat er mensen op rondlopen. Het is een antwoord dat ook in Prado's vroegere, pessimistisch getinte strips valt te herkennen. Die mensen op het eiland weten niet wat ze willen en kunnen niet met elkaar omgaan. De lezer die daar aanvankelijk niet aan wil, kan er bij de gruwelijke, hard in beeld gebrachte verkrachtingsscène later in het album nauwelijks meer omheen.

Het belangrijkste middel waarmee Prado weet te boeien, is nog onbesproken gebleven. Dat is de poëzie van het beeld, bepalend voor de door Prado zo cruciaal geachte sfeer van het geheel. Op grafisch vlak is *Krijtlijn* zonder meer verbluffend. De tekeningen waaruit de strip bestaat zijn gemaakt op gekleurd papier. Deze kleuren, stemmig bruin en grijs, schemeren door in de tekeningen en zetten de toon van een plaat. Op die platen zijn de lijntekeningen die de contouren van figuren aangeven, nauwelijks los te zien van de inkleuring. Donkere luchten, geplooide kleding en dergelijke worden door Prado gretig aangegrepen om zijn gevoel voor het spel van het licht te tonen.

"De manier van kleur aanbrengen was puur schilderen, net zoals ik het bij een schilderij zou doen, laag op laag, meer of minder doorzichtig... Ook het soort materiaal en het aanbrengen ervan hoort eerder bij schilderen dan bij tekenen. Traditioneel kleurt men strips veel "praktischer" in, gaat het erom snel en efficiënt met de lezer te communiceren. Ik heb Krijtlijn eerder als een schilderij benaderd. Natuurlijk had ik die visie helemaal door kunnen trekken. Dan zouden er bijvoorbeeld helemaal geen lijnen in voorkomen. Maar dan zou ik buiten de limieten van de strip zijn gegaan: je moet ook nog een verhaal vertellen, de lezer moet kunnen herkennen wie wie is, je mag het hem niet té moeilijk maken. Maar de beeldcompositie, het licht, de kleuren, dat was allemaal puur schilderwerk."

Met dat schilderwerk slaagt Prado erin een onwerkelijke sfeer op te roepen. Bijvoorbeeld door figuren een gekleurde contourlijn mee te geven. Maar ook middels de weergave van het eiland zelf herinnert hij de lezer er op subtiele wijze aan dat er meer aan de hand is dan je op het eerste gezicht zou denken.

"Het landschap in de strip moest alomtegenwoordig zijn, ontdaan van toevalligheden. In dat opzicht was het vooral de situatie van Madeira die me fascineerde, zonder dat dat met zoveel woorden wil zeggen dat het verhaal speelt op Madeira of een van de eilanden van de archipel. Het is een miniscuul punt in de oceaan, middenin de onmetelijkheid, zonder banden met de buitenwereld, volkomen geïsoleerd van alles. Om dat op te roepen, beschikte ik slechts over de luchten die ik kon verzinnen, verschillende typen licht. Ik ken de mediterrane lucht goed, het licht van de Middellandse Zee, dat van Centraal Europa, van Nederland, van Noord-Frankrijk en Duitsland, en ik ken nog beter, wel te verstaan, de hemel van Galicië. Echter, het is overduidelijk dat het in het verhaal gaat om de Atlantische Oceaan. Voor mij is er niet de minste twijfel. De oceaan oogt onmetelijk, ver aan de grens van het gezichtsvermogen voorbij. En die luchten, ja, ik neem aan dat het de luchten van het noorden zijn, maar ik geloof ook dat ze een zekere onwerkelijke kwaliteit bezitten."

Dit brengt Prado terug bij de notie van het verhaal als droom.

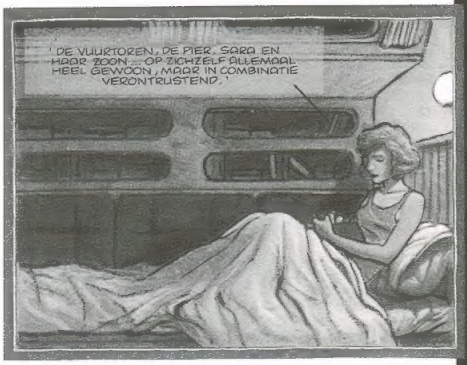

neiging te overwinnen.

Ik heb het zo gelaten, te onzeker over mijn kwaliteiten om dit idee goed uit te voeren, maar ervan overtuigd dat het opnemen van die twee epilogen niet zou stroken met de de geest van het boek, zelfs als ik nooit de bedoeling had gehad me op een rigide manier te voegen naar het model bedacht door Borges en Bioy Casares voor hun hypothetische roman.

Ik hoop in ieder geval, dat het lezen van Krijtlijn niet vervelend is geweest.

Tenslotte: de puntjes op de i

Toen Krijtlijn nog slechts een vaag idee was, onoverzichtelijk verspreid over een aantal stukken papier, waren twee zaken voor mij al duidelijk: er zouden een vuurtoren zonder licht en een geschreven boodschap op een wand of een muur in voorkomen. Het toeval wilde dat ik het boek van Antonio Tabucchi in handen kreeg: La femme de Porto Pim et autres histoires (Ed. Bourgeois, 1987). Ik die, zoals Raúl, Chateaubriand niet had gelezen, heb daar het citaat gevonden dat ik in mijn boek heb gestopt. En ik heb er eveneens de ideale muur gevonden waarop de boodschap van Raúl zich zou laten aanbrengen. Al mijn dank, natuurlijk, naar Antonio Tabucchi, voor die twee royale kado's.

Miguelanxo Prado
Lubre, november 1992

De twee citaten voorafgaand aan Hoofdstuk 6 van de Spaanse versie:

"Wij deden een miserabel eilandje aan, een trieste klif enkel bevolkt door hagedissen en zeemeeuwen in het gezelschap van een mensenschuwe oude vrouw, een zwijgzaam en lomp type en een vulgair en slonzig meisje. De verwantschap die tussen hen bestond was moeilijk te bepalen. Het huis waarin ze woonden, het enige op het eiland met uitzondering van een vuurtoren buiten gebruik die een eenzaam heuveltje bekroonde, was bouwvallig en vuil, doordrongen van een vettige geur van ranzige olie. Hoewel zij ons eten en onderdak voor belachelijke prijzen aanboden, gaven wij er de voorkeur aan op onze boot te eten en te slapen
Die nacht stond Sandra erop champagne *te drinken. Na het vijfde glas, al in die buitengewone verlichte staat van inspiratie, maar nog voordat zij in dronkenschap wegzonk, stelde zij voor naar de vuurtoren te klimmen. Martin weigerde. Ik herkende in zijn ogen die bepaalde vonk, die enorm onheil voorspelde en stemde wel toe."*

(Fragment van "La luz del deseo" [Het licht van verlangen] *van Armand Silas, 1988)*

"Volgens de woorden van Silas zelf, verhaalt "La luz del deseo"*, zijn tweede erotische roman, van zijn eigen ervaringen. Als dit zo is, zal dit de enige - ongezonde - verdienste zijn om dit boek aan te schaffen, want de lezer zal er geen enkele andere noemenswaardige verdienste in aantreffen."*

(Fragment uit de recensie van "La luz del deseo" *door A. Casas in* Notas al margen [Notities in de marge]*, no. 135, oktober 1988)*

De brief van Ana's uitgever in de Spaanse versie:

Lieve Ana,
Aangename verrast heb ik het manuscript gelezen van de roman die je me hebt toegestuurd. Je hebt me verrast omdat ik - terwijl ik je kende als een lezeres met smaak - noch op de hoogte was van je voornemens noch je capaciteiten om te schrijven. De tekst is vol van waarden, dankzij het poëtische gehalte waarvan het is doordrongen en dat er het meest uit springt. Maar als uitgever mag ik andere aspecten niet uit het oog verliezen. Dit soort romans, zo reflexief, zo introspectief, trekken geen groot publiek. Zij die eraan hechten zijn zeer

"Weet je, die terugkerende dromen die je hebt in je kindertijd? Die hebben niets te maken met de onmiddelijke realiteit, achtervolgen je tijdens je volwassen leven. Die dromen bezitten - in ieder geval bij mij - dat speciale soort licht, het soort licht dat je doet zeggen dat het om een droom gaat. Toen ik mijn verhaal in kleur begon te maken, wilde ik dat er iets van mijn dromen in behouden bleef. Ik ben tevreden, omdat ik er een beetje de kleur van mijn dromen in vind."

Het gaat Prado meer specifiek om een bepaalde wijze van verbeelding. Niet ongeremd loos gaan met je fantasie, maar jezelf een zekere beperking opleggen om een bepaald doel te bereiken.

"Je kunt actieverhalen vertellen zonder daartoe je toevlucht te nemen tot fysieke actie. Het is helemaal niet nodig om spanning te creëeren met grote camerabewegingen of achtervolgingen. Het kan wel - er zijn zelfs meesterwerken in dat genre geweest - maar je kunt ook andere middelen hanteren. Ik geloof dat je erin kunt slagen iets te creëeren dat angst suggereert, onrust. Wat me in hoge mate obsedeert en me enorm aantrekt, is de mogelijkheid onrust op te roepen of een bepaald gevoel van onveiligheid met behulp van niet-fantastische elementen. Hoewel ik gek ben op Star Wars, *of* Indiana Jones.... *Maar wat er werkelijk in slaagt mij te ontroeren, is het oeuvre van Borges of Casares. Kafka heeft ook teksten geschreven in die stijl. De lezer ervaart een gevoel van vervreemding, terwijl dat de schrijver blijft vasthouden aan de realiteit en geen gebruik maakt van het monsterlijke.*

Tekening, enkel gebruikt voor de Spaanse versie van Krijtlijn

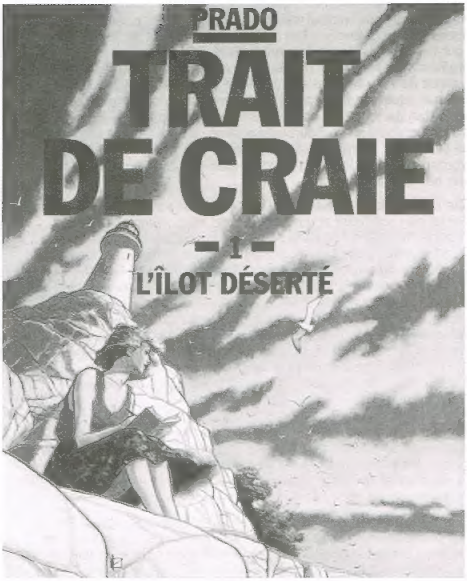

Aankondiging voorpublikatie van het eerste hoofdstuk van Krijtlijn in (A Suivre)

Ik wilde proberen - ik zeg nadrukkelijk proberen - een strip te maken waarin dat aspect niet veroorzaakt zou worden door fantastische elementen van de ongeremde, vrije verbeelding. Het verzinnen van een olifant met vleermuisvleugels en een slurf met tanden, een monster, heb ik altijd makkelijker gevonden dan het creëeren van een geloofwaardig universum dat functioneert in een besloten ruimte. Het zijn twee heel verschillende vormen van verbeelding, en ik heb voor de tweede meer respect en bewondering dan voor de eerste."

Krijtlijn is geen strip als vele anderen, dat zal duidelijk geworden zijn. Het vertellen van op zichzelf staande verhalen, in een tekenstijl die speciaal voor het verhaal is ontwikkeld, is echter iets dat we de laatste tijd bij meer stripmakers zien. Prado plaatst zichzelf duidelijk in deze ontwikkeling en heeft er ook een verklaring voor.

"Ik wil kunnen veranderen. Ik bewonder iemand als Bilal, die een persoonlijke weg heeft gevonden, daarop voort blijft gaan en zijn persoonlijke tekenstijl blijft perfectioneren. Hij tekent zo een monolitisch, prachtig oeuvre bij elkaar. (stilte) *Maar voor mij is dat absoluut onmogelijk.*
Op dit moment heb ik een bijzondere relatie met auteurs als Loustal, Mattotti, Cabanes, McKean... We ontmoeten elkaar, we praten, we hebben veel zaken gemeen. We houden van dezelfde muziek, dezelfde films... Ook hebben we gemeen dat we nogal open, pluralistisch tegenover de strip staan, terwijl de vorige generatie stripmakers eerder academisch ingesteld was. We hebben een veel sterkere grafische vorming dan de generatie voor ons. Traditioneel had een stripauteur een meester, een voorbeeld, die hij een hele tijd imiteerde, om geleidelijk aan een meer persoonlijke stijl te ontwikkelen. Wij allen zijn daarentegen van zeer diverse invalshoeken in de strip terecht gekomen: uit de reclame, mode, schilderkunst... en dat kun je ook wel zien aan onze strips."

Dit artikel is gebaseerd op de volgende bronnen:
- *Prado. Une monographie*, door G. Abel, J.F. Douvry, M. Jans, J. Knaps en A.F. Paz (Mosquito, 1993);
- *Du rêve en rêve*, interview met Prado door Laureano Dominguez, eerder verschenen in *(A Suivre) 178;*
- *Miguelanxo Prado: "Ik wil blijven veranderen"*, interview met Prado door Bart Pinceel en Erik Lesire, eerder uitgezonden in het Leuvense radioprogramma *Het Besloten Land.*

Bewerking en vertaling: Toon Dohmen. Met speciale dank aan Mat Schifferstein, Honoré van Gramberghen, Bart Pinceel en Erik Lesire.

Nederlands

Frans

Spaans

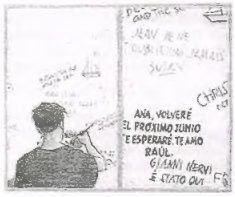

veeleisend (dat weet je, want je maakt er zelf zeker deel van uit). In het spel van tegenstellingen dat je tussen jouw twee vrouwen plaatst neem ik een gebrek aan evenwicht waar tussen de zeer geraffineerd verfijnde (aannemend dat dit een weerspiegeling is van jezelf) en de andere, meer "wild/landelijk" en intuïtief. Het ritme komt me bovendien onregelmatig voor, er zijn momenten die saai kunnen zijn. Wat betreft de omvang, die lijkt mij excessief rekening houdend met de afwezigheid van actie of spanning. Samenvattend, aangezien de veranderingen die ik je zou voorstellen de vorm van je roman zo sterk aantasten, raad ik je aan om gebruik makend van deze tekst als documentatie of steun, een compleet nieuwe te schrijven. Doe er een pietsje erotiek en wat actie in, en laat niet na om de personages overeenkomstig te laten denken. Dat alles zal helpen het boek te verkopen. Als je het zo doet, verzuim dan niet om het mij toe te zenden.

Een hartelijke groet,

(beantwoording van uitgever R. Brines aan Ana)

Behalve dat de Nederlandse vertaling van Krijtlijn *niet compleet is, bevat hij ook een aantal slordigheden. De vaste vertaler voor Casterman, René van de Weijer, schrijft dit toe aan de snelheid waarmee gewerkt moest worden. Er was gewoon weinig tijd voor de vertaling, zo weinig zelfs dat Van de Weijer het werk met zijn vrouw heeft verdeeld. Hij deed de ene helft van het album; zij de andere. Zij gingen daarbij niet uit van de originele Spaanse versie, maar van de Franse vertaling (wat al een doodzonde op zich is, zo'n vertaling van een vertaling). Zoals hieronder zal blijken, heeft dit tot een aantal storende fouten geleid, maar had het tevens nog (veel) erger kunnen zijn. Ook voor het ontbreken van de motto's en het nawoord heeft Van de Weijer een verklaring:* "Typisch iets voor die Fransen om te vergeten dat dat spul ook naar Nederland moet. Toen ze daarachter kwamen, was het voor ons te laat om het nog te vertalen. Dus hebben ze het ons maar helemaal niet meer toegestuurd." *Dit is dus een onvermoed gevolg van de gangbare uitgeverspraktijk meerdere edities (d.w.z. in meerdere talen) van een album tegelijkertijd te drukken om zo op de drukkosten te besparen. Het is te hopen dat uitgevers in de toekomst de tijdsmarge voor de vertaling van zo'n album wel ruim genoeg nemen. Als je de lezer onder het mom van "lage oplage en je mag blij zijn dat het uitkomt" een duur album verkoopt, mag je daar ook de nodige kwaliteit tegenover stellen. Dat wil zeggen, een uitgave die op zijn minst volledig begrijpelijk en compleet is. Tenzij het respect voor je publiek tot nul gedaald is, natuurlijk.*

Wat betreft de vertaling is de grootste misser dat de tijdlus, die het hart van het album vormt, strikt genomen onbegrijpelijk is. Immers, in de Nederlandse versie komt Raúl op het eiland aan en ziet hij op de pier een onafgemaakte boodschap in het Frans staan: "..na, repasserai ..uin prochain .. t'aime ..aul" *(pagina 11). Terwijl Raúl aan het slot zijn boodschap aan Ana in keurig Nederlands verwoordt:* "Ana, volgend jaar juni kom ik terug. Ik zal op je wachten. Ik hou van je. Raul" *(pagina 83) Tot overmaat van ramp heeft de letteraar hier een andere lettering gebruikt dan bij de boodschap in het begin, zodat de boodschappen grafisch gezien ook niet overeenkomen. Nu ging het bij de voorpublikatie in* (A Suivre) *nog veel erger mis. Daar ontbrak namelijk de eerste boodschap op de pier. Gewoon, vergeten te vertalen. En aan het eind schaamde de letteraar zich er niet voor de geschilderde boodschap op de pier uit te voeren in een stevige viltstiftletter. Echt waar! De juiste versie is de Spaanse, geletterd door Prado zelf:* "Ana, volveré el proximo junio. Te esperaré. Te amo. Raúl."
Andere slordigheidjes hadden - het kan ook moeilijk anders - minder ernstige gevolgen. Toch zijn ze hinderlijk, omdat ze je als lezer op het verkeerde been zetten. Op pagina 17: als je "Hij is weg!" *verandert in* "Zij is weg!", *snap je weer wat Raúl bedoelt. En op pagina 19, tenslotte, zegt Raúl in de Nederlandse versie:* "Ik ben verdwaald. Da's me nog nooit overkomen, Ana... en ik vind dat u iets heel aantrekkelijks hebt." *Zo'n openlijke liefdesverklaring zou je helemaal niet verwachten. Ze blijft in de rest van het verhaal dan ook zonder gevolgen, aangezien Raúl oorspronkelijk zei dat hij verdwaald is en dat dát iets heel aantrekkelijks heeft.*

Benn heeft er nog steeds zin in

Tijdens de afgelopen Stripdagen in Haarlem zat Brusselaar André Benn (echte naam Beniest, geboren 1950) zich twee dagen lang lam te signeren. Zijn nieuwe strip Woogee, *waarvan inmiddels twee delen zijn verschenen bij uitgeverij Dargaud, is dan ook een succes te noemen. Met zeer verzorgd tekenwerk en een degelijk scenario bewijst Benn dat de jeugdstrip nog zeker geen uitgemolken genre is. Even ontvluchtte hij de lange rij handtekeninggeile wachtenden en nam hij plaats op een zonnig terras voor een gesprek.*

"Striptekenen is een leuk vak, maar signeren is dat niet," *begint de auteur,* "Het is natuurlijk leuk om te babbelen met je publiek, maar als het zo druk is, maak je steeds het zelfde tekeningetje. Dat is niet creatief."

Benns carrière begon met een gagstrip in het Belgische blad Ons Volkske. *Na de studio van Peyo en het weekblad* Kuifje, *waarvoor hij de strip* Tom Applepie *maakt, komt hij terecht bij* Robbedoes. *Voor dit weekblad maakt hij een aantal mini-albumpjes en vanaf 1978 de detective-strip* Mick MacAdam. *Van de wonderbaarlijke avonturen van deze Schotse onderzoeker zijn bij Dupuis twee albums verschenen. Eind jaren tachtig verdwijnt de strip echter plotseling uit het blad.* "Ik vind het heel spijtig dat het zo gelopen is," *legt Benn de toedracht hiervan uit.* "Het personage *Mick MacAdam* ligt me na aan het hart en ik zou hem nog graag tekenen. Ik heb echter ruzie gekregen met de hoofdredacteur. *Mick MacAdam* is

Douche-scène in Woogee

een vreemde serie: hij is realistisch getekend en toch hebben de personen grote, karikaturale neuzen. In de verhalen komen vreemde, soms zelfs gruwelijke dingen voor. Alles wat je denkt dat het is, is het niet. Nooit heb ik problemen gehad met de waardering door het publiek. De redactie heeft er echter niets van begrepen. Ze begon plotseling te eisen dat de neuzen in de strip realistisch getekend moesten worden. De verhalen zelf moesten ook realistischer worden. Hoewel ik er niet in geloofde, heb ik het toch geprobeerd. Drie korte verhalen heb ik gemaakt, waarvan ik de laatste twee weer hertekend heb op de films. Daarna heb ik nog een lang verhaal voor *Robbedoes* gemaakt, maar ik was het beu. Toen ben ik naar Glénat gegaan, waar ik onder meer mijn roman *Elmer et moi* gemaakt heb. Ik zou *Mick MacAdam* wel voort willen zetten, maar bij welke uitgeverij buiten Dupuis kan zoiets nog? Mijn nieuwe uitgever Dargaud had wel interesse, maar ik doe al twee jaar over een nieuw album van *Woogee.* Als ik daar dan ook nog *Mick MacAdam* naast zou maken, kwam *Woogee* maar eens in de drie jaar uit. Voor een uitgever is dat een probleem."

U steekt nogal veel tijd in Woogee.

Ik vind het leuk om te doen. Ik weet niet of het een lange serie gaat worden. Zodra ik me er niet meer voor honderd procent voor kan motiveren en het niet meer vanuit mijn hart komt, stop ik ermee. Voorlopig beleef ik er ongelooflijk veel plezier aan. Ik doe alles zelf, zowel de scenario's en de tekeningen als de inkleuring. Bij *Mick MacAdam* kleurde mijn vrouw nog alles in. Nu wil ik het allemaal zelf doen. Het vergt veel tijd en ik kan nu minder produceren, maar het geeft meer voldoening. Ik ben een vreselijke perfectionist.

Heeft u het vak bij Peyo geleerd?

Nee, want ik tekende toen al voor *Ons Volkske.* Bij Peyo zat ik samen met Walthéry en Wasterlain aan de *Smurfen* te tekenen. Er hing een goede sfeer. Ik heb er wel veel goede dingen geleerd, al merkte ik dat pas een paar jaar nadat ik al bij Peyo weg was. Dingen als pagina-indeling en weten dat ieder detail in de tekeningen en in het scenario belangrijk is. Natuurlijk heb ik inmiddels een heel eigen stijl, maar sommige dingen zijn geëvolueerd uit grafische trucjes die ik op de studio geleerd heb.

Uw tekenstijl en die van Wasterlain lijken aan elkaar verwant.

Ja, ik heb veel van hem geleerd. Hij heeft veel talent, net als Walthéry trouwens. Bij Peyo hebben we alledrie geleerd een stuk professioneler te werken. In het begin had met name ik daar veel moeite mee. Nadat ik het scenario voor de eerste pagina van de *Smurfen* gekregen had, moest ik die bladzijde zeventien keer opnieuw tekenen. Dat heeft drie maanden geduurd. Iedere keer als de pagina af was, keek Peyo ernaar en zei: "Het is niet slecht, maar dit en dit en dit..." Afijn, op een gegeven moment ben ik onder zijn regime ingestort. Ik tekende in de weekeinden thuis mijn strips voor *Ons Volkske.* Op een dag deed ik ineens drie uur over een hoofdje. Toen zei ik tegen mijn vrouw dat het niet meer ging. De volgende maandagochtend belde zij naar Peyo om te zeggen dat ik voorlopig niet kon komen werken. Hij antwoordde lachend dat dat onderhand tijd werd. Al die maanden deed ik mijn werk zonder klagen en hij zat maar te wachten tot ik het niet meer zou pikken. Toen ik na een paar dagen weer terug op de studio kwam, ging de pagina in een keer goed.

In het nieuwe album van Woogee *staat een scène, waarin Woogee onder de douche staat met zijn onderbroek aan. Waarom?*

Ik kon hem niet naakt tekenen. Ik weet ook niet waarom. Ik had het niet zo moeten doen. Het had makkelijk kunnen worden ondervangen door hem tot aan de borst te tekenen. *(krabt eens peinzend over zijn kin)* Achteraf is het goed te praten door te zeggen dat hij een wees is en hij veel heeft meegemaakt in zijn leven. Dit geeft zijn karakter misschien wat meer diepgang.

Is het misschien zo dat u van uw uitgever geen piemeltjes mocht tekenen?

Oh nee, absoluut niet. Een paar bladzijden verder ligt de commissaris met een vrouw in bed. Dat is natuurlijk geen vulgaire scène, maar het is toch een bewijs dat Dargaud me geen beperkingen oplegt. Ik heb er totale vrijheid. Ik hoef ze van tevoren niet eens een synopsis voor te leggen.

Heeft u moeite met seks in uw strips?

Ik suggereer liever. Als het in een bepaalde verhaallijn onontkoombaar is, heb ik er geen moeite mee. Het moet echter wel een functie hebben

Maar waarom had u dan moeite met een doodgewone douchescène?

Ik heb hem aanvankelijk bloot getekend, maar later heb ik dat gecensureerd. Ik weet echt niet waarom. Het was inderdaad niet nodig geweest. Misschien heb ik het gedaan, omdat het toch een beetje mijn kindje is.

Is Woogee *goed ontvangen door het publiek?*

Ik krijg er alleen maar positieve reacties op. Zelfs de pers heeft nog geen afkeurende recensie geschreven. Ik denk dat de mensen het werk van twee jaar dat ik in ieder album stop, eraan af zien. Ik wordt er ook nog eens goed voor betaald. Er zijn contacten om *Woogee* in het Spaans, Duits en Indonesisch te vertalen. Maar voordat dat gebeurt, zullen er eerst meer albums af moeten zijn. Momenteel werk ik aan het derde deel. Daarnaast ben ik begonnen aan een nieuwe strip. Ik heb er weinig tijd voor, dus het werk vordert langzaam. Het verhaal speelt zich af in de jaren twintig.

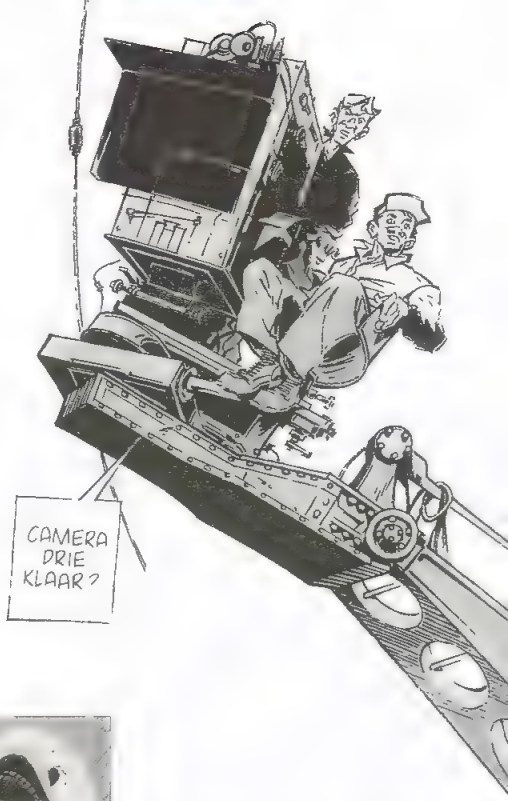

Mick MacAdam volgens Illenn en volgens de Robbedoes-redaktie (inzet)

Houdt u veel van die vooroorlogse periode?

Ja, *Mick MacAdam* speelt zich ook in die periode af en *Woogee* aan het eind van de jaren dertig. Om te tekenen is die tijd veel leuker. De jaren negentig zie ik iedere dag om me heen. Deze tijd bevalt me niet. Toen was de industriële vormgeving en de architectuur veel mooier. Tegenwoordig is alles functioneel. Natuurlijk heeft alles nu meer comfort, maar het heeft minder persoonlijkheid. En ik wil de details in mijn werk laten leven.

U houdt, getuige Woogee, *ook van film.*

Toen ik jong was, waren er nog veel bioscopen. We hadden destijds nog geen televisie. Drie keer per week ging ik naar de film. Op woensdagmiddag zag ik een kindervoorstelling en in het weekeinde ging ik met mijn familie kijken. Ik ben zo al jong cinefiel geworden. Langzamerhand zijn de tijden veranderd. We leven nu in het videotijdperk. Bioscopen verdwijnen een voor een. Er zijn nog steeds goede films. Het is alleen zoeken naar een bioscoop waar ze niet alleen de Franse en Amerikaanse rotzooi draaien, maar ook de betere Italiaanse, Russische of Japanse films. Een soortgelijke ontwikkeling zie je in de strip: er verschijnt steeds minder tijdrovend handwerk. Het is een logische ontwikkeling in deze functionele tijd. Ik wanhoop echter niet. De dingen veranderen, maar er blijft altijd plaats voor mooie dingen.

Hans van Soest

Openbaringen

Zoals altijd kwamen de oplossingen van het Stryptogram slechts mondjesmaat binnen. Totdat de deadline in zicht kwam. Pas toen werden onze lezertjes aktief: *"Hoe langer ik op een bepaalde opgave zat te kniezen, hoe meer mij de lust bekroop mijn kamer grondig te verbouwen, mijn dierbare stripkollektie aan een rituele verbranding te onderwerpen, mijn voor de voeten lopende familieleden een trap voor hun kont te verkopen, enkele piwi's in Nederland telefonisch de huid vol te schelden of me bij het Vreemdelingenlegioen aan te sluiten." Positive Energy* met een pragmatische boventoon, zullen we maar denken.
Zonder verbazing tilden wij de laatste inzendingen tot ver na de deadline van onze ruwharige kokosmat en zonder wrok besloten wij ze als geldige inzendingen mee te laten dingen naar die fantastische prijzen. We zijn te goed voor deze wereld.
Negenentachtig inzendingen gleden door onze handen en dat is niet weinig voor een stryptogram. Wij zien het waterige glimlachje nog voor ons, waarmee de corrector zich vol bijeengeschraapte moed aan het werk zette. De beste man had de puzzel ook al in elkaar gezet, dus het nakijken had een eitje moeten zijn. Wij wijten zijn huidige toestand - "Pfeiffer," mompelde de arts, maar wat weet zo'n man daar nou van - aan een combinatie van leeftijd en een nog nasudderende persoonlijkheidscrisis. Namens de redaktie van harte beterschap.

Terug naar de werkelijkheid: wie heeft wat gewonnen en hoeveel. Het viel ons op, dat een ruim aantal mensen hun (half) ingevulde oplossingen opgesierd hadden met uitputtende verlanglijsten. Soms kompleet met eventuele tweede en derde keuzes, mochten bepaalde albums niet meer verkrijgbaar zijn. Alhoewel dit niet helemaal onbegrijpelijk is gezien de door ons beloofde prijzen, bekroop ons toch af en toe het gevoel, dat het sommigen meer om de knikkers ging dan om het spel. Maar aangezien wij vertrouwen hebben in de oprechtheid en goedheid van de hartjes van onze lezers, hebben wij niet lang zitten kniezen. Waarom zouden we ook: de opkomst was hoog, de tevredenheid groot en het aantal foutloze en bijna foutloze oplossingen boven verwachting. Ver boven verwachting. Wij vroegen ons af waaraan dit kan liggen. Was de puzzel te makkelijk, de oplossingen te doorsnee, onze lezers te slim, of hun stripkennis te groot en zo ja, was dit dan onze verdienste en kon dit misschien positieve gevolgen hebben voor een eventuele subsidie-aanvraag?

Peter Wassink

Strip van Hans Ohlan

We waren zeer verheugd om te zien, dat sommige mensen de tijd hadden genomen iets speciaals van hun oplossing te maken. Tekeningen, brieven, stryptogrammen - jawel - en zelfs geboortekaartjes waren ons deel. We kunnen op deze pagina's natuurlijk niet alles laten zien, maar we willen bij deze iedereen bedanken, die meer heeft opgestuurd dan enkel een oplossing.

Daarmee zijn we gelijk aangekomen bij de rubriek Troostprijzen. (Wij zouden *ZozoLala* niet zijn als we daar niet mee zouden beginnen in plaats van eindigen.)
Koplopers in de bezemwagencategorie waren **Mark en Marijke van Onna**. Iedereen heeft zijn zwakheden en de onze heet Inktvis Prutduktie. Een Achillespees, die de twee doeltreffend wisten door te snijden. Zij hadden de cover van het album *Vleermuizenissen* (vraag ernaar bij uw plaatselijke stripboekhandel) gekopieerd en verknipt en met het nodige plak-, vouw- en versierwerk omgewerkt tot een omslag. Bij het openvouwen onthulde dit allereerst een briefje en vervolgens een zichzelf ontvouwend stryptogram. Wij gingen voor de bijl. Eén album voor dit duo.
Meerdere mensen maakten tekeningen, maar geen van allen wisten zij het begrip Stryptogramschap zo raak te typeren als **Peter Wassink**. Deze tweede winnaar in de categorie, "Wie niet slim is, moet creatief zijn", tekende een peinzende puzzelaar, met zijn gedachten vol stripfiguren. Goed genoeg voor een album naar keuze uit de Strip Top 75.
Omdat wij het weggeven niet laten kunnen, willen we ook **Roger Teeling** nog verblijden. Deze jongen claimde reeds alle interessante albums uit de Strip Top 75 te hebben en stuurde daarom een blanco puzzel terug, *"...om het gras voor de voeten van minder gefortuneerde puzzelaartjes weg te maaien te vermijden..."*. Wij zijn ontroerd. Als beloning én als uitzondering mag hij een album uitzoeken, dat niet in de Strip Top 75 staat. Over naar het echte werk.

De foutloze oplossing: ideaal van allen, utopie voor velen. Natuurlijk maakten onze eigen fouten - inderdaad: Gazzotti en Attila - het er niet makkelijker op, getuige ook de wanhopige brieven waarin ons hartverscheurend gevraagd werd dit *nooit* meer te doen. Het werd een stuk makkelijker na de rectificaties in *ZozoLala 76*. Iets waar sommigen zelfs heel bewust op hebben gewacht, alvorens de puzzel af te ronden en in te sturen. Wij schamen ons diep. Toch hebben die twee niet echt voor problemen gezorgd. We hebben ze ook mild beoordeeld. Evenals 69 horizontaal. Op de vraag "matig blad", moest natuurlijk geantwoord worden met *ZozoLala*, maar *Stripschrift*, of een blanco uit principiële overwegingen hebben we ook goedgekeurd. Je ziet het: we zijn flexibel geweest.
Veel fouten ontstonden bij 15 vertikaal. In plaats van *Vatine* werd daar nog wel eens *Gaiman* ingevuld. Ook 20 vertikaal, *Revelstroke*, was voor velen een strulkelblok. *Ravenstroke* (wie?) nam vaak zijn plaats in. *Kraken*, 22 vertikaal, werd regelmatig vervangen door de varianten *kraakt* en *kraker*. Bij 73 vertikaal had een enkeling *Chiwana* ingevuld. De redaktie krabt zich nog immer achter de oren. *Strnad*, 40 horizontaal, bleek ook een pittige te zijn. Elke mogelijke variant op dit anagram hebben we teruggevonden. Ook 46 horizontaal, *Malaterres*, was voor velen te moeilijk. Oplossingen liepen uiteen van blanco, tot *zattetrien*. Voor **Samuel Swolfs** vermelden we nog even dat Erres een merk is van wasmachines. Misschien iets vaker meehelpen in het huishouden? Bij 53 horizontaal zagen we regelmatig *Nino* terug, in plaats van *Nemo*.

Desondanks wisten maar liefst drieëndertig doorbijters zich zonder kleerscheuren over de streep te trekken. Dit reduceerde de kans op winst voor elk van deze bollebozen natuurlijk vrij drastisch (tip: ook wie slim is, zou creatief moeten zijn). Maar het leven is hard en de redactie van *ZozoLala* wil zeker niet achterblijven, dus wij hebben *rücksichtslos* en lukraak 3 inzendingen getrokken. Dit zorgde voor de volgende uitslag: de derde prijs is gegaan naar **Annick van den Heuvel**. De tweede prijs is gewonnen door **Wim Bruynooghe**. En de eerste prijs is ten deel gevallen aan niemand anders dan **A. Bernaert**. Juicht en jubelt! Zij winnen respektievelijk twee, drie en vijf albums naar keuze uit de Strip Top 75, gepubliceerd in *ZozoLala 75*.
Allen die nu misgegrepen hebben moeten maar denken: "de volgende keer win ik," en dan is het 40 miljoen in de Duitse staatsloterij. Wij wilten alle prijswinnaars hartelijk feliciteren en alle inzenders bedanken voor het meedoen en we hopen jullie in de toekomst ooit weer te mogen verblijden met een nieuw Stryptogram of andere breinkraker.

Joris van Dingeren uit Herentals: "Vijf stripalbums winnen is niet niks, maar om daarvoor een blad uit mijn ZZLL te scheuren...? Vandaar deze (illegale) kopie. Hierbij vraag ik dan ook de schriftelijke toestemming om uit ZZLL nr. 75, p. 23 te vermenigvuldigen teneinde verminking van deze jubileumuitgave te voorkomen."

BIJ TOMMY IN TILBURG WERDEN DIE DAG EEN STRIPS VERKOCHT
80 VERTIKAAL PROBLEEM MET HET VROUWELIJK GESLACHT? 9 LETTERS?
KUT PUZZEL!
NIET STOREN

"In een dag opgelost (nou ja, bijna) en dan drie maanden nodig hebben om hem op te sturen, zo doen wij dat!" aldus Eric en Gerard van stripwinkel Tommy in Tilburg.

Tweede-prijswinnaar Wim Bruynooghe verblijdde ons met een heus acrostichon:

***Z**iehier, waarde redactie*
***O**p tijd nog, mijn reactie*
***Z**es weken lang heb ik gezwoegd*
***O**p jullie puzzel en misnoegd*
***L**aat ik mijn antwoord kennen*
***A**ch, als u al die fouten ziet*
***L**euker verzet bestaat er niet*
***A**ls medemensen jennen*

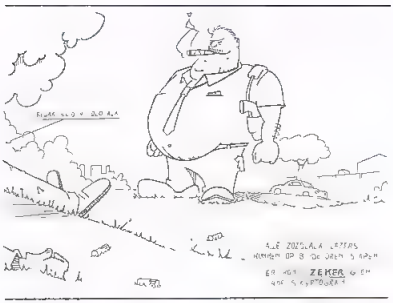

Guido Defreyn to the rescue!

Ron van Loon. No problem.

Acacialaan

De 27-jarige Floris Oudshoorn bezocht de kunstacademie in Utrecht en de lerarenopleiding in Arnhem. Daarna is hij zich full-time bezig gaan houden met striptekenen. Na een korte periode bij Funny Farm, *maak hij nu deel uit van studio* De Zwarte Handel. *Strips van zijn hand verschenen onder meer in* P.O.S.S.E., Razzafrazz, Incognito, De Stripper *en binnenkort* Zone 5300.

Meindert Mijndfuk als stripfanaat

Vanaf m'n zevende teken ik al strips. Ik heb twee jaar kunstacademie gedaan in Utrecht, daarna ben ik gestopt omdat ik niet wist of ik op die manier door wilde gaan. Ik heb een jaar nagedacht tot ik een interview met Art Spiegelman onder ogen kreeg. Daarin zei hij dat strips ook zelfexpressie kunnen zijn en dat sprak me erg aan. Toen ben ik naar Arnhem gegaan en heb de lerarenopleiding gedaan om meteen daarna het striptekenen weer op te pakken. Op de academie tekende ik ook wel, maar veel minder. Strips zijn er niet populair. Hendrik Jan Vos, die nog met Hanco Kolk in een studio heeft gewerkt, was de enige leraar die weleens met me heeft gepraat over mijn strips, maar de meeste docenten zeiden dat ik maar gewoon moest gaan schilderen. Wat dat betreft was het in Utrecht en Arnhem hetzelfde. Ze weten niets van strips en ze willen er ook niets van weten. Iemand als Mattotti kennen ze niet, voor hen zijn strips *Suske en Wiske.* Er is nog steeds een groot verschil tussen kunstenaars en stripmakers. Kunst heeft meer aanzien.

Ik heb wel inspiratiebronnen maar probeer zo weinig mogelijk op anderen te lijken. De tekenaars die me het minst zeggen zijn diegenen die geprobeerd hebben hun persoon los te maken van hun werk. Ze maken enkel gelikte tekeningen. Mensen die op die manier strips maken, stellen zichzelf geen vragen meer. Veel tekenaars staren zich blind op de vorm. Wat mij veel meer bezig houdt is wat ik wil vertellen en hoe ik het wil vertellen. De vorm is secundair. Mijn werk ziet er vaak lelijk uit. Er is wel lang over nagedacht en het is ook niet zo dat ik het niet kan, maar ik vind niet dat het af moet lijken. Je hoeft mijn strips niet te lezen om de geweldige perspektivische hoogstandjes, want het enige wat ik wil is dat de vorm overbrengt wat ik wil vertellen. Maar ik vind het niet erg als de boodschap pas de tweede keer duidelijk is, als de lezer echt moeite moet doen. Voor mijn gevoel wisselt mijn stijl sterk. Dat heeft te maken met het feit dat ik steeds iets anders wil vertellen en de vorm daaraan aanpas. Hoe ik me op een bepaald moment voel, speelt daarbij ook een rol. Achteraf kan ik in mijn werk terugzien wat me op het moment van maken bezig hield. Striptekenen staat heel dicht bij mezelf. Als ik iets maak gaat het indirekt ook over mij, ook al wil ik dat niet altijd. Maar ik kan mezelf niet losmaken van mijn werk en dat is maar goed ook. Ik wil mezelf nog zover zien te krijgen dat ik me meer bloot durf te geven, maar dat is griezelig. Daarom maak ik ook vaak grappen om het daarmee enigszins op afstand te houden. Juist dat persoonlijke geeft een meerwaarde aan strips.

Maaike Hartjes

Ik wil gedachten, machtsverhoudingen, samenlopen van omstandigheden duidelijk te maken, met name door de wisselwerking tussen tekst en beeld. Dat mis ik vaak bij jonge tekenaars. Ik zie bij Nederlandse stripauteurs maar weinig bereidheid om dingen te doen die nog nooit eerder zijn gedaan. Die hebben meer als doelstelling een bepaalde stijl te ontwikkelen.

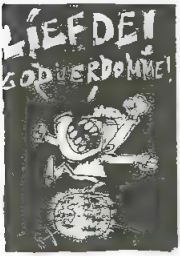

Terwijl in een blad als *RAW* toch grenzen zijn verlegd. Waarom zou je dat niet benutten?
Toch moeten strips niet alleen interessant zijn voor diegene die ze maakt. Het ondergeschikt maken van de vorm kan niet tot in het extreme worden doorgevoerd want het moet wel altijd leesbaar blijven. Striptekenen blijft altijd verhalen vertellen. Wat dat betreft ben ik gedreven. Het is voor mij heel moeilijk om snel even iets te maken. Ik wik en weeg ontzettend omdat het voor mij perfekt moet zijn.
Vaak twijfel ik aan mijn tekenvaardigheid. Wat me goed afgaat, is verhalen vertellen, tempo aanbrengen, composities, pagina's indelen. Daar heb ik ook lol in. Dat is het mooie van stripmaken: een verhaal vertellen combineren met visueel vormgeven. Het mooiste is als je voor een strip weinig of geen tekst nodig hebt. Dan komt de nadruk helemaal op het verhaal te liggen.

Commercieel is wat ik doe niet zo interessant. Er is maar een kleine markt voor strips die van de lezers enige inspanning vragen. Ik kan er niet van leven. Geld verdien ik alleen met opdrachten zoals illustraties, niet met strips. Maar voor mij is dat geen reden om te stoppen, want het is belangrijk dat op deze manier strips worden gemaakt. Het is geen kwestie van jezelf pijn willen doen, maar meer het zoeken van antwoorden, een ordening.
Voor opdrachten teken ik minder krasserig en agressief. Als ik dan weer terugga naar mijn eigen werk blijft het enigszins in mijn vingers zitten.

Tekenen doe ik vooral met kroontjespennen, want dat is lekker direkt. Zo blijf ik me ervan bewust dat ik zo direkt mogelijk moet zijn. Je kunt er ook makkelijker dunne en dikke lijnen mee trekken. Voor de grote vlakken gebruik ik een penseel. De laatste tijd probeer ik wat minder donker te tekenen omdat ik mezelf ervan verdenk dat ik het als een truc gebruik om bepaalde oneffenheden of fouten weg te moffelen. Bovendien wil ik ook niet altijd doen wat van me verwacht wordt. Soms had ik het idee dat ze me bij *P.O.S.S.E.* alleen interessant vonden om mijn grove grappen. Maar ik maak geen grappen om te shockeren, maar om grenzen te verleggen. Ik wil mensen bij hun lurven pakken met mijn strips. Het is een vorm van praten.

Ik ben bij studio *De Zwarte Handel* terecht gekomen via Maaike Hartjes, die ik door *Razzafrazz* leerde kennen. De jongens van Funny Farm heb ik weer via de kunstacademie leren kennen. Maaike kon dit pand huren en had mensen nodig om zich de studio financieel te kunnen veroorloven. Het grote voordeel is dat je hier weinig anders kunt doen dan tekenen. Thuis bedenk ik vooral de scenario's. Een studio heeft ook wel nadelen. Ik ben niet altijd even aanspreekbaar maar wordt dan toch lastig gevallen.

Het randgebeuren ligt me ook niet erg. Ik ga op beurzen natuurlijk wel handjes geven en glimlachjes uitdelen omdat dat gewoon nodig is. Maar ik ben daar niet goed in en na afloop ga ik ook helemaal leeg en uitgeput naar huis. Strips maken vind ik heerlijk, maar mezelf presenteren als een 'professioneel striptekenaar' vind ik vreselijk. **Jef Nieuwenhuis**

SEESAM STRAAT GODVERDOMME!

DOS ALS IK HET GOED HEB VERNEUK JIJ MIJN DAGELIJKSE EGOTRIP VOOR 'N KINDER-PROGRAMMAA? ssssss

STIL NOG DAAR KOMT HET!*

WIL JE DOOD OF ZO?

THROTTLE

* GEKNEPEN STEM **

** WOORDSPELING

PAPPA WAAR KOMEN DE KINDERTJES VANDAAN?

ONGEPUBL. CUTTOONS

"OUDZEER IN POSSE URG"

GADVERDAMME! WAT STINKT DAT ZIEK!

(GEZELLIG OP DIT FEESTMAAL)

HEE PAPA HOE KOMT HET DAT WE ALTIJD EEN WEEK HEBBEN?

HEE DOOT

(ZEG PAPA HOE KOMEN DE KINDERTJES IN MAMA'S BUIKJE?)

HET LAATSTE ORDEEL

S.O.S. (Varekamp/de Jager)

Vanaf 1990 verschijnt in een aantal Nederlandse dagbladen de strip *S.O.S.* van Erik Varekamp en Gerrit de Jager. Een aantal van deze afleveringen is op oblong-formaat gebundeld en uitgegeven. Op Jageraanse wijze wordt het klassieke gegeven van de schipbreuk op een onbewoond eiland uitgemolken, hoewel het een half boekje duurt voordat het schip naar de kelder gaat. De werkverdeling lijkt duidelijk. Gerrit de Jager levert de grappen en Erik Varekamp toont voor het eerst prominent zijn kunnen. Lange tijd heeft hij in min of meerdere mate in de schaduw van De Jager hand- en spandiensten verleend. Ondanks zijn studio-arbeid heeft Varekamp echter een eigen handschrift behouden. Je hoeft geen grote kenner te zijn om te zien dat hij en niet De Jager de tekenpen ter hand heeft genomen. Zijn stijl is hoekiger en scherper maar past toch goed bij de melige humor van zijn broodheer. Het resultaat is een aardig boekje van een ingespeeld duo, niet meer en niet minder. *(Jef)*

Inkt; 42 plaatjes; oblong; ƒ 9,95/BF 199.

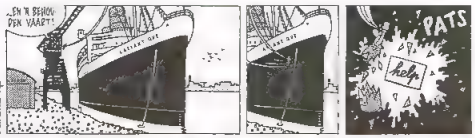

Varekamp

Thanéros 3: Falko (Larnoy/Carré/Parent)

In 1989 en 1990 verschenen bij Novedi de eerste twee delen van de stripserie *Thanéros*, getekend door Eric Larnoy en geschreven door het duo Claude Carré en Denis Parent. Daarna bleef het enige tijd stil tot dit jaar in de prestigieuse Spotlight-serie van Dupuis het derde deel werd uitgebracht onder de titel *Falko*.

Thanéros is een schitterende strip en een indrukwekkende puzzel. Carré en Parent hebben een barok universum gecreëerd met een eigen logica en eigen wetten. Als de hoofdpersonen Hanna en Harold in het eerste deel een beek doorwaden, overschrijden onbedoeld een grens tussen onze wereld en de wereld van Thanéros. Vanaf dat moment zijn ze onwillige maar niet willoze pionnen in een bizar spel, waarin mysterieuze wezens als de Majordomus en de Scryba de belangrijkste spelers lijken te zijn. In het derde deel betreedt bovendien het wrede, egocentrische jochie en kinderleider Falko het toneel. Mondjesmaat verstrekken de scenaristen informatie, of geven ze terloops hun aanwijzingen. Alleen de oplettende lezer is in staat zich in de loop van het verhaal een beeld te vormen van deze bizarre wereld en de drijfveren van haar bewoners. Een extra dimensie wordt daarbij gecreëerd door de psychische problemen van Hanna en de onverwachte kwaliteiten van Harold. De aktiviteiten van het tweetal verstoren in toenemende mate de Thanéros-wereld en lijken vooral in *Falko* een doorslaggevende katalysator te zijn. Daarbij wordt er regelmatig op gezinspeeld dat met name Harold onvermoede banden heeft met Thanéros.

Al deze draden vlechten de schrijvers kunstig dooreen. De complexiteit van het verhaal kent oorzaken en de verschillende lijnen worden konsekwent gevolgd. Regelmatig wordt het verhaal opgefrist met fraaie scènes en goedverteerbare aktie, die de albums ook oppervlakkig gelezen verteerbaar houden. Bovendien zorgen de roerige relatie tussen Harold en Hanna en de ironische humor die Carré en Parent vernuftig combineren door Hanna het verhaal te laten vertellen voor onderhoudende intermezzi.

Een strip is een verhaal in beelden. Ondanks de kunstgrepen van het schrijvend tweetal zou de lezer afgehaakt zijn als hij niet tevens kijker was. Eric Larnoy is een vaardig tekenaar die goed weet wat vertellen is en beseft dat in een beeldverhaal één tekening alleen iets betekent in combinatie met wat daarvoor en daarna komt. Zo weet hij subtiele aanwijzingen te verwerken in schijnbaar onbetekenende details en past hij zelfs zijn stijl aan de sfeer van de scène aan. Tekeningen met een Dany-achtig gehalte aan popperigheid worden afgewisseld met grauwe platen en impressionistische prenten, zonder dat de voortgang wordt verstoord. De strip schommelt daardoor steeds tussen karikaturaal en semi-realistisch, wat op subtiele wijze de onevenwichtigheid van Harolds en Hanna's situatie onderstreept.

Een waarschuwing is op zijn plaats. Het is met een dergelijk ingewikkeld scenario niet goed mogelijk de delen los van elkaar te lezen. Wie *Falko* aanschaft, ontkomt er niet aan ook de twee vorige albums te kopen. *(Jef)*

Dupuis (eerste twee delen Novedi); 45 pl.; kleur; ƒ 8,95/BF 180.

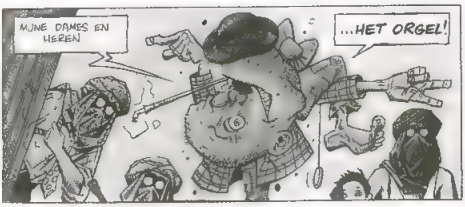

Larnoy

Kroniek der Guldensporenslag 1: Herfst (Verhaeghe/Matton)

"Op de goddelijke tonen van de Carmina Burana rijpte bij mij stilaan de gedachte om een nieuw en vernieuwend epos te schrijven omtrent de Guldensporenslag." Met deze zin begint scenarist Ronny Matton het voorwoord van zijn album *Herfst* en is de toon meteen gezet. In pathetische volzinnen, met een flinke Vlaams-chauvinistische ondertoon, wordt het verhaal verteld van Filips de Schone. Deze Franse koning lijdt aan nachtmerries. Zo droomt hij

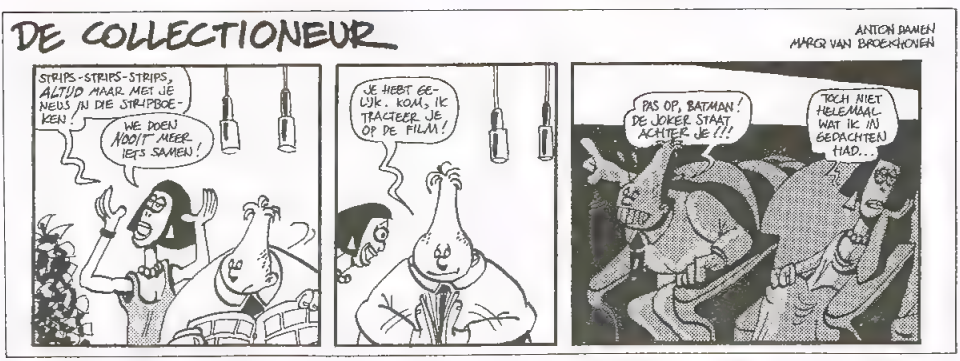
DE COLLECTIONEUR
ANTON DAMEN
MARCI VAN BROECKHOVEN
STRIPS-STRIPS-STRIPS, ALTIJD MAAR MET JE NEUS IN DIE STRIPBOEKEN!
WE DOEN NOOIT MEER IETS SAMEN!
JE HEBT GELIJK. KOM, IK TRAKTEER JE OP DE FILM!
PAS OP, BATMAN! DE JOKER STAAT ACHTER JE!!!
TOCH NIET HELEMAAL WAT IK IN GEDACHTEN HAD...

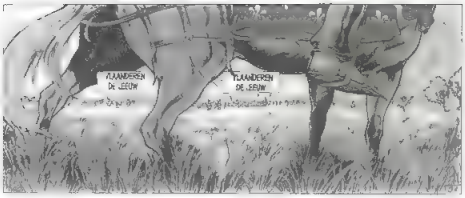

Verhaeghe

dat zijn trotse leger wordt verslagen door de Vlamingen. Om van zijn kwellingen verlost te worden, organiseert hij op aanraden van kwakzalver Zeferelli een zoektocht naar de lans van Longenius, waarmee de zij van de gekruisigde Jezus is doorboord. Dit relikwie zou zich in Vlaanderen bevinden. De Schotse spionne Axelle MacArgent wordt ingeschakeld om de heilige lans te bemachtigen. Matton probeert het verhaal ondanks de vele bijbelse motieven en historische feitjes toch leesbaar te houden. Daar slaagt hij maar ten dele in. *Herfst* is een album met pretenties en dat ligt er te dik bovenop. De taal die de personages spreken, lijkt zo te zijn overgenomen uit een goedkope stuiversroman. *"De beproeving van mijn ziel is pas begonnen,"* en meer van dergelijke zever. Daar komt nog eens bij dat ook de tekeningen van Verhaeghe niet altijd even sterk zijn. Hoewel hij over voldoende talent beschikt om veel sfeer in het verhaal op te roepen, is zijn kennis van de anatomie nog onvoldoende. Hierdoor ziet zijn werk er nu en dan nog te lelijk uit. Toch valt er ook te genieten. Scenarist Matton laat de verschillende scènes mooi en soms zelfs uiterst origineel in elkaar over lopen en tekenaar Verhaeghe durft en kan alle moeilijke camerastandpunten aan. Prachtige vonst is ook de judaskus die hoofdpersone Axelle op de voorkant van het album aan haar zus geeft. Het is echter niet voldoende.
Herfst is het eerste deel van de vierdelige serie *Kroniek van de Guldensporenslag*. Beide auteurs zullen zich in de volgende delen verder moeten ontwikkelen om de roestige smaak van dit eerste album te doen vergeten. *(Hans)*
Uitg. Talent, ƒ 16,60/BF 299, 52 p., kleur

Necronomicon (Hottentot)

Binnen de huidige stroom van aanstormend talent in Nederland, heeft de 26-jarige Koog-aan-de-Zaaner Koen Hottentot (geen pseudoniem) zijn visitekaartje afgegeven met zijn debuutalbum *Necronomicon*. Dit in eigen beheer uitgegeven boekwerkje verspreidt hij zelf in een oplage van vijfhonderd exemplaren via de verschillende stripbeurzen. Voor zes gulden krijgt de koper 41 grappen, variërend van een strook tot vier pagina's. Die grappen zijn niet altijd even origineel en blijven hier en daar steken in goedbedoelde pogingen. De tekeningen zijn verzorgd uitgewerkt, maar zijn door de overvloed aan details en arceringen soms ondoorzichtig. Het werk ontstijgt het amateuristische niveau van veel van Hottentots generatiegenoten niet iedere keer, maar weet her en der de betere *Fluide Glacial*-traditie te evenaren.
Necronomicon is ondanks zijn kinderziekten zeker geen miskoop. Hottentot doet namelijk iets wat het huidige establishment van humoristen nog veel te weinig doet: gewoon verfrissend en sympathiek werk afleveren. En alhoewel het nog niet overal even sterk is, houdt *Necronomicon* zeker een belofte in. Het volgende album van Hottentot is ongetwijfeld een dijenkletser. Tot die tijd is *Necronomicon* een onderhoudend alternatief. *(Hans)*
Eigen beheer uitgave, ƒ 5,99 (handgeprijsd), 36 p., zw-w.

TABÉ JEZUS, IK BEN EVEN EEN PILSJE PAKKEN BENEDEN
HE HEE, WACHT U TOCH EVEN PETRUS
JA VADER HOUDT U ZICH EEN BEETJE IN, AMEN?
UITGANG
Hottentot

ZEKER LEZEN

Arman en Ilva (King/Hartog van Banda)

Een van de belangrijkste realistische tekenaars uit de Nederlandse striphistorie is Thé Tjong Khing. Deze kwalifikatie dankt hij vooral aan de superieure wijze waarop hij gezichtsexpressies weet weer te geven. De strips waarin hij de gelegenheid kreeg deze kwaliteit funktioneel en in dienst van het verhaal ten toon te spreiden, behoren dan ook zonder uitzondering tot zijn beste werk.
Hoogtepunt binnen zijn oeuvre is daarom de strip Arman en Ilva. Tekstschrijver Lo Hartog van Banda heeft zich voor deze serie ingespannen om zijn scenario's geheel aan Khings kwaliteiten aan te passen en daarnaast toch een goed verhaal te vertellen. Hij is daar uitstekend in geslaagd.
De serie beschrijft de avonturen van Arman en Ilva ergens in de toekomst. De rede daarvan was vooral dat Khing een hekel had aan auto's tekenen. Het tijdperk waarin beide hoofdpersonen leven is echter van secundair belang. Waarom de afzonderlijke verhalen steeds weer draaien, zijn de menselijke emoties. De gebeurtenissen zijn enkel het vehikel voor de gemoedstoestand van de stripacteurs. Zowel in de tekst als in de tekeningen wordt de nadruk op de individuen gelegd. Mensenmassa's komen betrekkelijk weinig voor en bevinden zich dan praktisch altijd op de achtergrond. Middels houdingen, gebaren en vooral gelaatsuitdrukkingen doet Thé Tjong Khing op superieure wijze verslag van de innerlijke wereld. Hoewel in de verhalen over het algemeen weinig fysieke aktie is te zien, vervelen ze daardoor nooit. Het vakmanschap en de souplesse van Hartog van Banda speelt daarbij een niet te onderschatten rol. Het verloop werd steeds in nauw overleg tussen tekenaar en scenarist vastgesteld. De wisselwerking voerde daarbij zo ver dat Hartog van Banda dialogen vaak nog veranderde (of gedeeltelijk wegliet) naar aanleiding van Khings tekeningen.
Het zal duidelijk zijn dat in een dergelijke opzet van doorsnee striphelden geen sprake is. Beide hoofdpersonen zijn dikwijls drukker met elkaar dan met wat er om hen heen gebeurd. Gevolg is dan ook dat gebeurtenissen in veel gevallen niet of nauwlijks beïnvloed worden door hun daadwerkelijk ingrijpen.
Deze onconventionele benadering van het stripverhaal door een tekenaar en een scenarist die elk op zijn eigen gebied tot een van de groten in de Nederlandse striphistorie mogen worden gerekend, zorgt er voor dat Arman en Ilva de tand des tijds moeiteloos heeft doorstaan.
De zestien verhalen die oorspronkelijk als krantenstrip verschenen, zijn in zeven albums gebundeld. *(Jef)*
Brabantia Nostra; circa 60 pl.; harde kaft; zwart-wit
De serie is bijna uitverkocht. De laatste delen liggen her en der nog bij de stripwinkels.

King

Snapshots

De strip is Big Business in de States. **The Shadow** en **The Mask** zijn onlangs al verfilmd. De nieuwe verfilming van **Frankenstein** heeft een **movie adaptation** opgeleverd (Topps Comics; $ 2.95), waarin de kanonnen Ray Thomas en Rafael Kanayan, bijgestaan door Rick Magyar en John Bolton, hun beste beentje voorzetten. De Dikke Deuren hebben de touwtjes stevig in handen en de echte stripfan (bleek, mager, pukkelig en politiek correct) heeft hier grote moeite mee.

Zelfs de zo klein begonnen **Dave Sim** heeft te kampen met commercialisering. Een lezer schrijft hem verontwaardigd hoe hij in de rij stond voor een handtekening in zijn beduimelde **Cerebus**je, omringd door verzamelaars met stapels telefoonboeken (bundels Cerebus-verhalen, dus), die hen na signering een fortuin zouden opleveren. Een verstandig woord viel er niet mee te wisselen; ze wisten niet eens waar de strip over ging.
In de **Comics Journal** van juli wordt **Neil Gaiman** geïnterviewd door **Gary Groth**, die Gaiman voor de voeten werpt dat hij **The Sandman** door DC laat uitbrengen. Groth vindt dit immoreel en dramt als een puber door over het onrecht dat DC de wereld heeft aangedaan. Een echte Amerikaan, deze Groth, die weet wat goed voor de ander is.
Wat kan het eigenlijk schelen? Het gaat toch om het verhaaltje, vindt ook **Leonard "Mr. Spock" Nimoy**, die na enkele mislukte uitstapjes in de filmwereld (Star Trek), zich nu op de strip werpt. Nimoy presenteert voor de nieuwe, danig aan de weg timmerende uitgeverij **Tekno*Comix** met **Primortals** (Worley/Eatton/Barreiro, $ 1.95) een soort Ark van Noach in Space: millennia geleden ontvluchtte een groep buitenaardse wezens onze aarde aan de vooravond van een ecologische ramp. Zij namen een stelletje mee van elke diersoort die een kans maakte om verder te evolueren en keren met de gedrochtelijke resultaten terug op aarde. Dat was vroeger op de School met den Bijbel al een leuk verhaaltje.

Big Bad Guys

Laten we eens kijken wat de Big Bad Guys op hun lever hebben. Marvel: super-bloed-spinnen-dood-hel. Bij DC mag sinds enige tijd wat meer geëxperimenteerd worden. Het zijn niet allemaal mafiosi daar. De onvermoeibare Neil Gaiman graaft dieper in zijn verleden met **Mr. Punch** (Vertigo; Gaiman/McKean; $ 24.95). Gaiman baseerde **Violent Cases** op herinneringen uit zijn vierde levensjaar. Toen hij acht was, keek hij net als miljoenen andere kinderen naar poppenkastvoorstellingen van Mr. Punch (Jan Klaassen). Deze kindervriend blijkt een moordzuchtige aterling te zijn die iedereen om zeep helpt, van zijn vrouw tot aan de beul en de duivel toe. Daarna wordt hij veroordeeld tot het verspreiden van vreugde en geluk onder de kinderen. Gaiman: "Kinderen worden zo geconfronteerd met geweld onder de volwassenen. Ook ouders zijn menselijk en maken fouten." **Hellblazer for kids.** Het wachten is op de **showdown** tussen Bert en Ernie in Sesamstraat.
Vertrouw erop dat Mr. Gaiman een gemene draai geeft aan het meest onschuldige kindervermaak. Voor Tekno*Comix sleurt hij zelfs dinosaurussen door het slijk met de serie **Mr. Hero - The Newmatic Man** ($ 1.95), over een robot die jarenlang in de schuur heeft gestaan en door de conservator van een museum tot leven wordt gewekt om de saurische superschurk Teknophage de oren te wassen.
Vertigo gaat Gangster met **Mobfire** (Ushaw/Pleece/Wilson/Bruning; $ 2.50). Jack Kellor moet zijn vader opvolgen als hoofd van een gangsterimperium met zwarte-magiepraktijken, maar Jack wil het

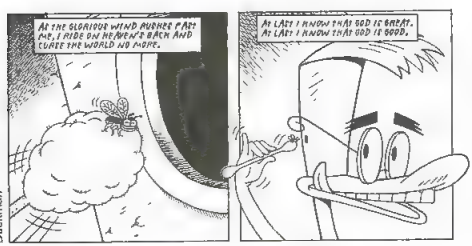
AT THE GLORIOUS WIND MURDER PART ME, I RIDE ON HERCULE'S BACK AND CURSE THE WORLD NO MORE.
AH LAD! I KNOW THAT GOD IS GREAT. AH LAD! I KNOW THAT GOD IS GOOD.
Duckman

Mr Hero - The Newmatic Man

rechte pad op. Dit leidt tot problemen met zijn rechterhand, de Jamaicaanse tovenaar Bocor. Een **crime noir**-serie met een laag **dames'n babes**-gehalte.
Men heeft uitgerekend dat **Vertigo**, als het een zelfstandige uitgeverij zou zijn, ongeveer 1/6 van de markt zou innemen. DC doet hier in november een schepje bovenop met de nieuwe afdeling **Paradox Press**. Volgens het motto "stranger than fiction" wordt een verzameling dikke pillen gelanceerd met korte, waar gebeurde verhalen over misdaden, martelmethoden, complotten, bizarre ongelukken enz., geïllustreerd door honderden striptekenaars. Titels: **The Big Book of Urban Legends** (Fleming/Boyd Jr./Langridge; $ 12.95), **Brooklyn Dreams** (De Mattels/G. Barr) en **La Pacifica** (Rose/Poe/Ozkan); beide $ 4.95. Een aanslag op onze portemonnee, maar wie gaat er nog stappen als hij het Echte Leven in de boekenkast heeft staan?

Vergeleken bij het bovenstaande lijkt **Aardwolf Publications** kleine patatjes, maar lezers die geïnteresseerd zijn in een mix van science fiction en fantasy kunnen hier iets van hun gading in aantreffen. Met het eerste **Aardwolf**-verhaal **I, Gezeh** (Lawrence/Cockrum/Gray Morrow; $ 2.95) wordt deze occulte serie gestart, waarin een aantal nieuwe, hippe schrijvers een kansje wagen. Ook hier geldt: Het verhaal staat centraal.
Voor de ziekeren van geest verschijnt bij Verotik de verzameling erotische horrorverhalen **Verotika** ($ 2.95). Er zijn natuurlijk puristen die zeggen dat ze het werkje alleen kopen voor de cover van **Simon "Bam Bam" Bisley**, maar nader onderzoek levert een tweede verrassing op: in de eerste aflevering laat **Glenn Danzig**, Michelinmannetje van de Metal, zijn donkere fantasieën de vrije loop. Voor de liefhebbers (euh... had ik al besteld?).

Fun

Als parodie op de in zwang zijnde detectivestrips brengt Topps Comics **Duckman** (Petrucha/Yoe; $ 2.50). Deze speursnavel brengt het liefst de dag door met pulken in zijn oren, maar krijgt een moeilijke opdracht van de misdadige Mob Frog. Geen nood: Duckman wordt bijgestaan door zijn partner Cornfed Pig en zijn trouwe assistenten, de politiek correcte poppen Fluffy en Uranus. Inmiddels is de tekenfilmserie ook gestart bij de VPRO.
Lachen, gieren en brullen is het al jaren met **Don Martin**. MAD's maddest artist koos voor Dark Horse zijn mafste cartoons uit en bundelde ze in **Don Martin's Droll Book** ($ 9.95). *****, ofwel: Mag in geen stripverzameling ontbreken!
Op de valreep ging uw verslaggever nog even shoppen in de **Bone Boutique**. Daar trof hij tussen het brede assortiment aan prull... eh... parafernalia rond onze kleine stripheld de zogenaamde **Ted the Bug Button** aan, die erg handig is om betweterige hippo's op snelle feestjes mee af te bluffen. Ze snappen er geheid niets van!

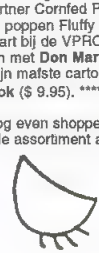
T.t.B.Button

Peter Boel

PRIKBORD

Hoewel het tweeluik zelf nog moet worden afgerond, zijn er nu al plannen voor een boek over het ontstaan van **De BrOn en de SOnde**. Bourgeon en Lacroix hebben duizenden schetsen voor het album gemaakt, alsook enkele maquettes. Een selectie hieruit zal in het boek terug te vinden zijn. Het duo wil het boek overigens meer laten zijn dan enkel verzamelde documentatie en wil er ook iets mee toevoegen aan het verhaal. TD

Inktvis Productie

Hermann heeft kennelijk voldoende televisiejournaals gezien om inspiratie op te doen voor een nieuwe one-shot: in **Sarajevo Tango** kan de auteur zijn verontwaardiging kwijt over de oorlog in voormalig Joegoslavië, die maar voortduurt terwijl de rest van de wereld toekijkt. PvG

Intussen loopt **Yves Huppen**, de zoon van **Hermann**, zich warm om zelf als striptekenaar carrière te maken. Hij tekent *Le secret des heures claires*, op scenario van zijn vader. Als dat maar goed gaat... PvG

Beauregards buste

Een nieuw initiatief in stripland is **Uitgeverij De Drie Mannetjes** (Vegelinsoord 180, 3079 KP Rotterdam). Opgericht door (je raadt het al) drie heren, die zich naar eigen zeggen al sinds tijden ergeren aan de hoge prijzen van allerlei collector-items, zoals de vele *Kuifje*-beeldjes. Ze hebben zich dan ook ten doel gesteld om enkele betaalbare hebbedingetjes op de markt te bengen. Het eerste produkt is een buste van **Beauregard**, de roddelpersjournalist uit het eerste deel van *Meccano* door **Hanco Kolk**. Het borstbeeld wordt geleverd in een kistje met de opdruk *destination Meccano* en gaat vergezeld van een door Kolk gesigneerde prent, die tevens als decor van de buste dient. De oplage is slechts 75 exemplaren en de prijs *f* 249,00 (!). De driedimensionale Beauregard wordt tijdens de Stripdagen in Breda aan het publiek voorgesteld. PvG

Nummer 21 van **SjoSji** zal voor een belangrijk deel in het teken staan van de Stripdagen in Breda. Traditiegetrouw wordt er een handtekeningenboekje meegeleverd. Bovendien is de cover van Don Lawrence en wordt er een pagina gewijd aan het heuglijke feit dat deze tekenaar de Stripschapprijs heeft gewonnen. Ter verhoging van de feestvreugde heeft de Don een zeefdruk gemaakt, die in een oplage van vijfhonderd exemplaren te koop zal zijn. In Breda zullen deze te koop zijn voor *f* 125,00 per stuk.
In *SjoSji 24* gaat een nieuw stripverhaal van start: *Cat Banda*. In afgeronde afleveringen schrijft Martijn Daalder (stripcriticus) en tekent Teun Berserik (reclametekenaar) de avonturen van de schilder Cat Banda. De serie wordt getekend in een klare lijn-stijl. JN

Psychoanalyse, Hergé zag er wel wat in. Sla er om het even welke Hergé-biografie maar op na. De belangstelling is wederzijds, zo blijkt, nu de verhalen van **Kuifje** in Frankrijk in het licht van Lacans psychoanalyse zijn bekeken. Het resultaat is **Une psychanalyse amusante** (ondertitel: *Tintin à la lumière de Lacan)*, als je auteur Michel David tenminste mag geloven. Voor gesjeesde psychologen is het met *Une psychanalyse amusante* ongetwijfeld enige uurtjes aangenaam verpozen op de sofa. Bij de boekhandel levert u FF 150 in en vraagt u naar de Editions Épi/La Méridienne. TD

Pinguïns

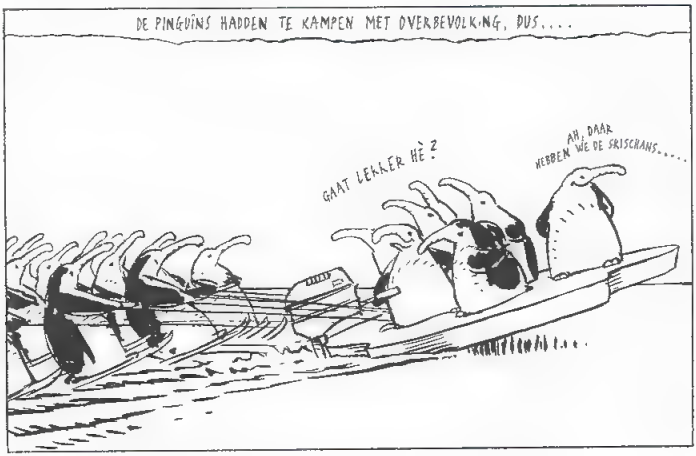

BERT VAN DER MEIJ

Ooit verscheen in deze rubriek een oproep voor informatie over strips waarin **Alice in Wonderland** voorkomt. Geholpen door enige *ZozoLala*-lezers kon Peter Kuipers, de man achter het *Informatiebulletin voor Alice-verzamelaars*, de **Wonderland-Spiegel**, een artikel schrijven over de strip-verschijningen van Alice & Co. Het is een inventarisatie geworden van in welke titels Alice in Wonderland voorkomt, vergezeld van een korte inhoudsomschrijving per titel. Voor voor verzamelaars dus, die de *Wonderland-Spiegel* door overmaking van ƒ 4,70/BF 100 (girorekening 3989947 t.n.v. Peter Kuipers te Enschede) in hun bezit kunnen krijgen. Tevens houdt de *Wonderland-Spiegel* zich aanbevolen voor aanvullingen op de lijst. Redaktie-adres: Lipperkerkstraat 24, 7511 DA Enschede. TD

Behalve Alice-fans zijn er ook Kresse-fanaten. Deze hebben zich overzichtelijk verenigd in De Kressekring. Huisorgaan van de vereniging is **Viking**. Het blad was in de loop van dit jaar wat in de versukkeling geraakt, maar de redaktie belooft in de jongste editie optimistisch beterschap. Het tweede nummer van de lopende jaargang bevat voor liefhebbers die nog niet in het terminale stadium van verering zijn wat zwaarverteerbare artikelen. De talrijke illustraties van de hand van Kresse maken echter veel goed. Wie mee wil genieten, dient zich op te geven als donateur van Stichting De Kressekring door overmaking van minimaal ƒ 50,00 op postrekening 684012 ten name van Stichting De Kressekring, postbus 85765, 2508 CL Den Haag. JN

Brabant Strip Magazine is het stripinformatieblad van de stripverzamelaarsvereniging Brabant Strip. In 1991 is het opgericht als ledenblad, maar sinds begin dit jaar is het ook mogelijk om je als niet-lid op het blad te abonneren. Het blad verschijnt iedere maand en is gevuld met redactionele bijdragen van zeer wisselend niveau over onder andere Vandersteen, Ysiaire en Walthéry. Wel zit er een stijgende lijn in de kwaliteit van de artikelen. Wat ook stijgt is het ledenaantal. Op dit moment wordt het blaadje nog gefotokopieerd, maar de redactie hoopt zoveel nieuwe abbonees te werven, dat er binnenkort kan worden gedrukt. *"We zijn natuurlijk nog niet zo goed als ZozoLala,"* slijmde redacteur Patrick Vranken toen hij om wat aandacht voor zijn blad kwam vragen. Maar wat niet is kan nog komen, bedacht zijn zelfingenomen ZL-collega. Geïnteresseerden kunnen schrijven naar: Berreweide 34, 1840 Londerzeel, België. HvS

De strip is weer een standbeeld rijker: in het Belgische Hoeilaart is op 10 september jl. een versteende **Nero** onthuld; niet ver van het tramstation dat in de dagstrips als het huis van Nero dienst doet. PvG

De Rondbazuin

De albums van Tom Carbon worden steeds op dieren getest.

Originele vondsten vormen een van de ijzersterke punten van de strip **Tom Carbon.** Bij het vierde deel van deze serie, *Kunst & vliegwerk*, hebben Cromheecke en Letzer hun vindingrijkheid ook losgelaten op het promotiemateriaal. En met succes. De echte *Tom Carbon*-liefhebber mag hun promotiekrantje **De Rondbazuin** voor dit nieuwe album dan ook eigenlijk niet missen. Hoe je eraan kunt komen? Volgens Cromheecke en Letzer verschijnt *De Rondbazuin* als het te lang in de zon blijft liggen. Alleen als je mazzel hebt, dus. TD

De winnaar van de **Grote Prijs van Breda**, aanmoedigingsprijs voor aanstormend talent, is een scenarist. **Pieter van Oudheusden** is de gelukkige, die de tweeduizend gulden, de beker en de publiciteit die aan de Prijs verbonden zijn tegemoet mag zien. De jury is vol lof over de constante en herkenbare kwaliteit van zijn werk. De Prijs wordt uitgereikt tijdens de Stripdagen in Breda. TD

Yves Swolfs werkt voor Glénat aan een vampierenserie getiteld *De prins van de nacht*. Het eerste deel komt nog dit jaar op de markt; in het Frans althans. PvG

O U D E N U M M E R S

38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.) **63** HANS KRESSE, LEZERSENQUETE I, ERIC HEUVEL (24 PAG.) **64** ALOYS OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.) **65** RENE UILENBROEK, MARC SLEEN, FREZZATTO, SOKAL, SNAPSHOTS (24 PAG.) **66** DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LOGOKWIZ, LEZERSENQUETE. UITGEVERIJEN, SNAPSHOTS (24 PAG.) **67** FRITZ VAN DEN HEUVEL, SNAPSHOTS (16 PAG.) **69** VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50, SNAPSHOTS (20 PAG.) **70** HANCO KOLK, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '60 EN '70, SNAPSHOTS (20 PAG.) **71** DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NJ, SNAPSHOTS (24 PAG.) **72** TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE (16 PAG.) **73** BERT VAN DER MEY, DAVE MCKEAN, CEREBUS (20 PAG.) **74** MARCEL RUIJTERS, SNAPSHOTS. RICHARD CORBEN (20 PAG.) **75** STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, MAD LOVE & HET GELE TEKEN, STRYPTOGRAM, SNAPSHOTS, DE VROUW VAN DE TOVENAAR (40 PAG.) **76** INKTVIS PRUTDUKTIE, AL DAVISON, SNAPSHOTS, GUMMBAH, PETER DE WIT (24 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN ƒ 4,00/BF 75 PER STUK. OOK NOG LEVERBAAR IS **ZOZOLALA KLASSIEK II**, EEN HERDRUK VAN DE NUMMERS 13 T/M 24 (ƒ 37,50/BF 680) BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE TILBURG, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN.

De **Stripschapsprijs 1994** gaat naar **Don Lawrence**. De Engelsman wordt door de jury een ambassadeur voor het beeldverhaal genoemd. Dit is onder meer te danken aan het verkoopsucces van zijn series *Storm* en *Trigië*. Lawrence krijgt het beeldje en de oorkonde tijdens de Stripdagen in Breda op **15 en 16 oktober.** Dan wordt tevens bekend welke albums de jaarprijs krijgen. Genomineerd in de categorie "Oorspronkelijk Nederlands" zijn *Meccano 2: Gilette* van Hanco Kolk (die ook in Haarlem al in de prijzen viel), *Storm 20; De Von Neumann-machine* van laureaat Lawrence - die kennelijk is genaturaliseerd - en Martin Lodewijk en Bert van der Meijs *Moesashi 3: In duel met Kodjiro.*
In de categorie "Oorspronkelijk Buitenlands" geen nominaties voor Cabanes' *Sweet Sixties* of Spiegelmans tweede deel van *Maus*. Wel voor het vijfde deel van *De kleine Robbe, Bedankt wie?* van Tome en Janry, het negentiende (!) deel van *Thorgal, De onzichtbare vesting*, Marvano's *De zeven dwergen* en - hoe terecht lees je elders in dit nummer - *Krijtlijn* van Prado.
Het beste jeugdalbum zal, net als vorig jaar, worden gekozen door de leerlingen van een aantal Bredase scholen. De Stripschapspenning voor Bijzondere Verdiensten tenslotte, gaat dit jaar (eindelijk) naar onze oud-redactieleden Peter Kuipers en Mat Schifferstein. Zij krijgen de prijs voor het lef dat ze tonen met hun uitgeverij **Sherpa**. In deze barre tijden durven zij het nog steeds aan niet-commerciële, maar prachtige strips uit te geven. Wij feliciteren hen hierbij van harte en hopen dat zij het nog lang volhouden. HvS

Sinds kort kan de liefhebber van (films gebaseerd op) Japanse strips in diverse stripwinkels terecht voor het blad **Mangazine**. Het eerste nummer ziet eruit als een onafhankelijk journalistiek produkt, maar vergis je niet. Van *Mangazine* hoef je geen kritische kanttekeningen te verwachten, enkel vlot geschreven stukjes over de video's die door de uitgever van het blad worden verspreid. De ware liefhebber van het genre, voor wie *Akira, the movie* nog niet genoeg *over the top* was, zal er wellicht desondanks een bevredigende hoeveelheid nieuwe informatie in aantreffen. Die kan dan ook geheel op eigen risico schrijven naar: Manga Video, Postbus 432, 1200 AK, Amsterdam. Aardige consumenteninformatie uit het eerste nummer is, dat behalve *Akira, the movie* (ƒ 39,95/BF 750) ook een uur lange documentaire over het maken van deze film is uitgebracht onder de titel *Akira Production Report* (ƒ 9,95/BF 240). TD

Het Franse stripmaandblad **(A Suivre)**, uitstalkast van de nieuwe strips die bij uitgeverij Casterman zullen verschijnen, houdt schijnbaar moeiteloos stand. Waar andere stripbladen regelmatig problemen hebben het hoofd boven water te houden, dat wil zeggen als ze al niet meteen genadeloos verzuipen, presteert *(A Suivre)* het jarenlang tienduizenden lezers aan zich te binden. En dus vierde de redaktie in september met gepaste trots het **tweehonderdste nummer** van het blad. De lezers konden intekenen op een originele zeefdruk van Hugo Pratt. Verder verfraaiden diverse kanonnen van het blad (o.a. Tardi, Comès, Bourgeon, Moebius, Boucq) het met een speciale jubileumtekening. Om het geheel af te maken, bood *(A Suivre) 200* voorpublicaties van de nieuwe strips van **Tardi** *(Isabelle Avondrood: Tous des monstres)*, **Comès** *(La maison où rêvent les arbres)* en **Pratt** *(Saint-Ex, le dernier vol)*. De toekomst wordt door de redaktie van *(A Suivre)* met vertrouwen tegemoet gezien, getuige haar belofte op zijn minst de volgende eeuw te halen. Als je dat van nabij mee wil maken, kun je contact opnemen met *(A Suivre)'s* Service Abonnements, 66 rue Bonaparte, 75006 Parijs, Frankrijk. Een jaarabonnement kost je ongeveer ƒ 115,00. Het jubileumnummer wordt in Nederland verspreid voor ƒ 13,25 en in België voor BF 245. TD

Jubileumtekeningen

De meeste strips kennen drie of vier stroken per plaat. En wanneer de meeste stripfiguren spreken, vullen ze hun ballonnetjes braaf met woorden. Soms hebben stripmakers echter aan één strook per pagina genoeg. En soms lijkt het ze leuker ballons met plaatjes te vullen dan met letters. Het resultaat is dan een klein, langwerpig **boekje** zoals je dat nu voor ƒ 6,95 in de winkels vindt (Stakhano/Edition Kunst der Comics). Tekenaars als **Cartier, Ptiluc, Riff, Edit** en **Joan** leven zich in die boekjes uit in snelle, melige humor zoals je die vaak in tekenfilms tegenkomt. Grappige hebbedingetjes voor wie het eens een keer zonder Marsipulami-sleutelhanger wil doen. TD

Cartier

IN MEMORIAM
BEN JANSEN (1955-1994)

Zondag 11 september is Ben Jansen op 39-jarige leeftijd overleden. Hij was mede-oprichter van Studio Arnhem en maakte diverse strips. De lezers van ZozoLala kennen hem van de serie Modern Leven, die hij in 1991 voor ons blad maakte. Jeugdvriend Hanco Kolk schreef het volgende stukje:

Tijdens zijn leven was **Ben Jansen** een verscholen man. Achter een zachte glimlach woonde een complexe geest, die zijn omgeving zowel als Ben zelf voor raadselen stelde. Ik trok met hem op vanaf mijn vijftiende. We tekenden de schoolkrant vol, begonnen een bandje, maakten de *Gekleurde Omelet*, richtten samen met Evert Geradts, Aloys Oosterwijk en René Meulenbroek Studio Arnhem op en al die tijd is hij er in geslaagd om een relatief onbekende te blijven.
Dat raadselachtige kenmerkte ook zijn strips. Op de één of andere manier gaven zijn figuren de indruk alsof ze eigenlijk met heel andere dingen bezig waren dan het intrige dat voor ze was geschreven. Zeker, ze namen de vereiste poses aan en stonden netjes op de voor hen gereserveerde plaatsen, maar nooit met overtuiging. Altijd ademden ze een bepaald soort ontheemdheid uit.
Ben was een begaafd stilist, die op het esthetisch vlak puntgave tekeningen kon produceren. Al heel jong kon hij perfect uitgebalanceerde en technisch virtuoze pagina's maken die de lezers met stomheid sloegen. Het was daarom des te onthutsender om daarna te moeten ontdekken dat de verteller in Ben Jansen, die het leven in al die virtuozo had moeten blazen en de ziel van zijn figuren zou moeten zijn, een nauwelijks waarneembare schim op de achtergrond bleef. Ben hield niet van de verteller in hem. Een verteller is grillig en chaotisch en de zijne was, vermoed ik, razend en furieus. In volstrekte tegenstelling met zijn overzichtelijke en minitieuze tekeningen. In Bens leven mochten de chaos en de furie hun gang gaan, maar zijn tekenwerk was voor hem een oase van orde. Ik zou willen dat hij een beetje meer van zijn woede in zijn werk had toegelaten, maar dat is een holle wens. Zo was Ben niet.
Aan het eind van zijn leven tekende hij lachende bakkertjes voor advertenties. Netjes en punctueel. Al die bakkertjes hadden een licht ontheemde blik in de ogen. En buiten woedde de chaos.

Hanco Kolk

De zwart-witstrip krijgt in Frankrijk sinds enige tijd een belangrijke stimulans. Uitgeverij Autrement verzorgt onder de titel **Histoires graphiques** een reeks, waarvoor stripmakers gevraagd wordt om een korte, originele zwart-witstrip te maken over een aktueel onderwerp. De eerste twee afleveringen van *Histoires graphiques* gaan over respectievelijk religie *(Le retour de Dieu)* en geld *(L'argent roi)*, en bundelen verhalen van onder anderen Baudoin, F'Murr en Mattotti. Nieuwe *Histoires graphiques* zijn voorzien over nationalisme en ecologie. Een veelbelovend intiatief, deze reeks, en via importeur Het Raadsel bij elke goede stripwinkel te bestellen. TD

Net als bij ieder medium, valt er ook bij strip meer dan genoeg te zeggen over haar relatie met het verleden. Wat voor beeld geven strips van de geschiedenis? Welke bronnen gebruiken stripmakers om zich te documenteren? Vormen strips in de huidige beeldcultuur de geschiedenisboeken bij uitstek? Vragen te over. Een zeer diverse verzameling deskundigen probeert er in de Franse bundel **L'Histoire par la bande... Bande dessinée, Histoire et pédagogie** wat zinnigs over te zeggen. Aan bod komen bijvoorbeeld de formele kenmerken van het stripverhaal, de werkwijze van stripmakers als Fred en Juillard en de educatieve mogelijkheden van de strip. Het is niet het definitieve boek over het onderwerp geworden, daarvoor zijn de bijdragen te summier. Desondanks biedt het voldoende stof tot nadenken. Speciaal aanbevolen voor leerkrachten, die geïnteresseerd zijn in het gebruik van strips op school. *L'Histoire par la bande...* verscheen bij de Editions Syros voor FF 140 en is de winkel te herkennen aan het omslag van Juillard. TD

Reeds tien jaar lang voorziet **uitgeverij Glénat** de liefhebbers van historische strips van hun leesvoer. De **Collection Vécu** van de uitgeverij biedt een breed scala aan verhalen in diverse tijdperken. Strips als *Arno, Timon van de Velden* en *Max Fridman* behoren tot de Vécu-stal. Hoewel het *tijdschrift Vécu* al ruim een jaar letterlijk geschiedenis is, vond Glénat het toch tijd voor een feestje. En dus ligt in Frankrijk voor de spotprijs van FF 10 (omgerekend iets meer dan drie gulden of BF 69) het gekartonneerde album **Vécu. L'album du 10e anniversaire** in de winkels. 96 pagina's strips, interviews en jubileumpraatjes maken het tot een gul bedankje van Glénat aan haar klanten. Overigens ligt in de Franse tijdschriftwinkels ook een alternatieve versie van het jubileumboek, met in plaats van de harde kaft het komplete tiende deel van Hermanns *De torens van Schemerwoude* in zwart-wit als extraatje. TD

Rectificaties

In ons vorige nummer is een grove fout geslopen in de recensie van Willems **Son of a gun**. In tegenstelling tot wat vermeld stond, is het album niet gemaakt door Bernard Holtrop, maar door een andere auteur die ook onder het pseudoniem Willem werkt. Het gaat om Willem Verburg, een 27-jarige beeldend kunstenaar uit Amsterdam. *Son of a gun* is zijn debuutalbum. Momenteel werkt hij aan een tweede boek met als werktitel *Lots of black and white.* Volgens Willem (Verburg dus) wordt het een nogal deprimerende strip. Wij wachten af.

Ai ai ai, pijnlijk, pijnlijk, pijnlijk. Ten onrechte vermeldde de vorige *Agenda* dat het **Brabants Stripspektakel te Valkenswaard** op 17 en 18 september plaats zou vinden. En dit, terwijl deze beurs al sinds jaren tijdens het eerste weekend van september wordt gehouden. Noteer dus alvast voor volgend jaar: Valkenswaard, 2 en 3 september 1995.

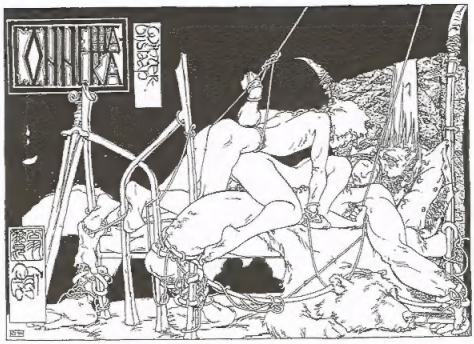

Na Henk Kuijpers, Peter Pontiac, Kanco Kolk en Peter de Wit, heeft Arthur Griffioen weer een nieuwe auteur aan zijn portefeuille toegevoegd: **Lian Ong** heeft voor hem vier prenten getekend, die worden gezeefdrukt in een oplage van 250 exemplaren. De erotische afbeeldingen komen uit onder de titel **Bijslapen**. Alle zeefjes worden genummerd en gesigneerd en gaan per set tussen de ƒ 75,00 en ƒ 100,00 kosten. PvG

Toen wij hem er twee nummers geleden over belden, was nog niets definitief, maar dat schijnt inmiddels te zijn veranderd. **Cosey** werkt weer aan een nieuw deel van **Jonathan**, dat heel misschien al tegen het einde van dit jaar bij Le Lombard zal verschijnen. PvG

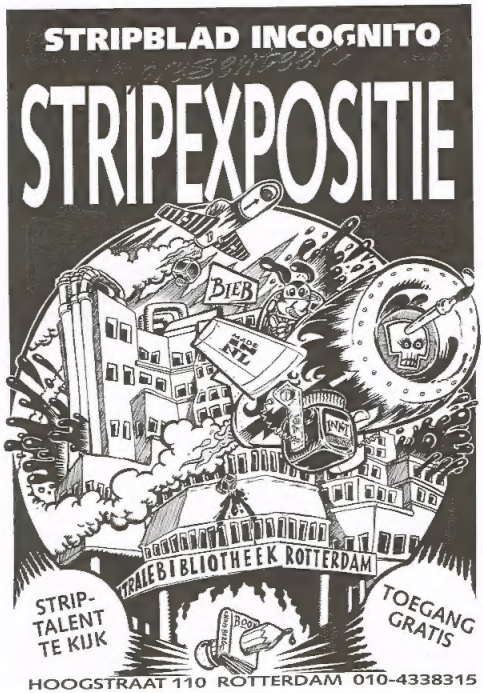

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl./BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

Te verschijnen in oktober

AGATHA CHRISTIE 1: Moord in de Oriënt Express. Een verhaal van Hercule Poirot (Miniac/Rivière) Lefrancq; 9,95.
AGENT 212 16: Aaa... Gent! (Kox/Cauvin) Dupuis; 8,95/165.
ALACK SINNER: Privé-detective (Muñoz/Sampayo) Sherpa; 150,00/3000 luxe. *Luxe, in linnen gebonden bundeling van de delen 1, 11 en 18 in de Sherpa-reeks.*
AXEL MOONSHINE 17: De hemelse inzet (Godard/Ribera) Arboris; 8,95.
BEST OF CHAT (Geluck) Casterman; 15,95/295.
BIEBEL: De essentiële Biebel (Legendre) Standaard; 15,95/295.
BOB MORANE 10: De verzonken galei (Euthanasio/Vernes) Lefrancq; 9,95. *Herdruk.*
CASTEL ARMER 2: De witte hinde (Reculé) Le Lombard; 9,95.
COWBOY HENK: King of dental floss (Herr Seele/Kamagurka) De Schaar; 17,95/299. *Engelstalig.*
DEKSELSE ZONNEBLOEM (Algoud) Casterman; 23,95/445. *Het westen... Altijd meer naar het westen... Maar je kunt ook te ver gaan.*
DE LICHTEN VAN DE AMALOU 3: Gewrongen dorp (Gibelin/Wendling) Oranje; 11,95/199 sc; 26,95/450 hc.
DE VERMALEDIJDE DADERS (Van den Heuvel) De Schaar; 11,95/199.

AGENDA

De **Stripdagen** in **Breda** vinden dit jaar plaats op **15 en 16 oktober**. Izzu *ZozoLala* nog een beetje op tijd met deze aankondiging? Nog net misschien. Naast de gebruikelijke ruilbeurs, de uitgevers en de winkeliers (vorig jaar gezien: een exemplaar van Julsings *De Wortels van War* aangeboden voor 25 gulden als zijnde een eerste druk Toonder!) kun je dit jaar ook terecht bij de expositie over Arnhemse stripauteurs. Natuurlijk heeft de organisatie dit keer weer voor nog veel meer leuks gezorgd. Tot dan.

Liefhebbers van **comics, Japanse manga-strips, science fiction, gadgets, animatie en role playing** kunnen zondag **23 oktober** terecht in het Belgische **Sint-Amandsberg**, waar in het Centrum Ten Berg aan de Halve Maanstraat 94 een beurs met dit materiaal wordt gehouden. Kopers, verkopers en ruilers kunnen er naar binnen voor 100 Belgische frank.

Een stripblad dat al enige tijd aardig aan de weg timmert, is *Incognito*. Iedereen die het blad nog niet kent, kan zich **van 14 oktober tot en met 25 november** laten verrassen in het **Stripdocumentatiecentrum van de Openbare Bibliotheek Rotterdam**. Dat organiseert dan namelijk een **Incognito overzichtstentoonstelling.** Er is onder andere werk te zien van Fred de Heij, Koen Hottentot, Peter Koch en Ulli Bürer (die van die geile Betty Page-illustraties). Schetsen en eindprodukt laten de kijker kennis maken met een groep interessante 'nieuwe' auteurs. De bieb ligt vlak achter NS- en metrostation Blaak aan de Hoogstraat 110 en is iedere dag geopend. Het Stripdocumentatiecentrum bevindt zich op de tweede verdieping. Telefoon: 010-4338315.

Het najaarsprogramma van **Galerie Lambiek: van 30 september tot 8 november** werk van de Spanjaard **Max**. En **van 8 november tot het einde van het jaar** diverse originelen van **Crumb**, onder andere tekeningen over muziek en voor het boek *Kafka*. De man achter het brilletje komt voor de tentoonstelling ook in levende lijve naar Amsterdam. *Die-hard* Crumb-liefhebbers kunnen voor die tijd zijn muzikaal optreden in orkestverband verlangend tegemoet zien. Het preciese wat, waar en wanneer waren tijdens het maken van deze *ZozoLala* nog niet bekend, zodat je daarvoor aangewezen bent op je eigen voelsprieten. Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam, 020-6267543.

DE VRIJHEID VAART UIT - AVONTUREN MET KAPITEIN ROB (Van der Stoel) Sherpa; 29,95/599. *Persoonlijke, autobiografisch getinte studie van Pieter Kuhns Kapitein Rob-strip.*
DE ZAPPERS 2: Beste kijkers (Ernst) Dupuis; 8,95/165.
DONALD DUCK POCKET 22: Kerstfeest in Duckstad; Big Balloon; 7,50/145.
DOUWE DABBERT 19: Het schip van ijs (Wijn/Roep) Big Balloon; 7,95/150 sc, 24,95 hc.
DUBBEL IK 2 (Béhé/Toff) Oranje; 11,95/199 sc; 26,95/460 hc.
DUBBEL M. 1: De schat van de Kartuizers (Meynet/Roman) Dargaud; 8,25.
DURANGO 12 (Swolfs): De erfgename; Big Balloon; 9,95/195.
FABIAN M. 3: De schaduw van de toren (Stalner/Stalner) Dargaud; 9,95.
FELIX FLUX MUSEUM 3: De Jum van de Ararat (Leever/De Boer) Big Balloon; 7,95/150.
ISABELLE AVONDROOD 8: Allemaal monsters (Tardi) Casterman; 16,50/305. *Eindelijk het nieuwe deel. De hele reeks wordt met nieuwe omslagen herdrukt in hardcover.*
DE JEUGD VAN JONAS FINK (Giardino) Casterman; 32,00/595. *Over de zoon van een politieke gevangene in het Tsjecho-Slowakije van voor de val van de Muur. Eerste deel van een trilogie.*
JOMMEKE 179: Paniek op Acropolis; Het Volk; 5,95.
JULIE, KLAARTJE EN CECILE 11: Doldwaze zwerftocht (Sidney/Bom) Le Lombard; 8,25.
KIEKEBOE FAMILIESTRIPBOEK; Standaard; 9,95/175.
KRONIEK ZWARTE MAAN 4: De sissende slangen (Froideval/Ledroit) Arboris; 8,95.
KUIFJE SPELLETJESBOEK; Casterman; 14,90.
LIVINGSTEEN (Pirana) De Schaar; 11,95/199.
LOKJE 6: Alle stoppen slaan door (Blesteau/Godard) Dupuis; 8,95/165.
LUC ORIENT 18: Afspraak om 20 uur in de hel (Paape/Greg) Le Lombard; 9,95. *Wij komen wat later, denken we.*
MARGO EN OSCAR PLUIS 1: Luizebol (De Brab/Falzar/Zidrou) Casterman; 9,95/195. *Nieuwe jeugdstrip.*
MARGO EN OSCAR PLUIS 2: De bende van Rimpelvel (De Brab/Falzar/Zidrou) Casterman; 9,95/195.
MR. BLACK 1 (Griffo/Dufaux) Dupuis; 23,50 hc. *In de reeks Vrije Vlucht.*
NAKOMERTJES 1: Nooit uitslapen (Toon) Land Prod; 8,95. *Bekend uit Panorama. Toon neemt zijn eigen burgerlijke bestaan op de hak.*
NATASJA 16: De blonde engel (Walthéry/Tillieux) Big Balloon; 8,95/180.
NOORTJE; G-P Haarlem; 7,95. *Tina-meidenstrip.*
PIN UP 1 (Berthet/Yann) Dargaud; 9,95. *De auteurs zelf verwachten heel veel van deze nieuwe trilogie. Nu nog het publiek zien te overtuigen.*
PIUS 1: Mijn zegen heb je (Lestar) 9,95.
ROBBEDOES ALBUM 213; Dupuis; 19,50.
ROOIE OORTJES CARTOON ALBUM 4; 9,95.
ROOIE OORTJES EROTISCHE VERHALEN 1; 9,95. *Nee maar, zijn dat erotische verhalen?*
ROOIE OORTJES STRIPTEASE SPECIAL; 9,95.
SAMBA BUGATTI 2: Monkey-Rock (Dufaux/Griffo) Oranje; 11,95/199 sc; 28,95/495 hc.
SAMMY 31: Foezel en blauwe bonen (Berck/Cauvin) Dupuis; 8,95/165. *De laatste Sammy door Berck.*
SJEF VAN OEKEL 6: Sjef van Oekel slaat terug (Van den Boogaard/Schippers) Big Balloon; 14,95/275 sc, 35,00 hc. *Nee, deze prijzen zijn niet grappig. Vijftien ballen voor een slap kaffie en vijfendertig voor een hard kaffie. Kaffers.*
TAÏ-DOR 6: De verloren kinderen (Serrano/Rodolpho/LeTendre) Oranje; 11,95/199 sc, 26,95/450 hc.
TRAMP 2: Hard tegen hard (Jusseaume/Kraehn) Dargaud; 9,95.
TRIGIE 8: De verboden stad (Lawrence/Butterworth) Big Balloon; 8,95/180 sc, 29,95/550 hc.
URBANUS 48: De tirannie van Eufrazie; 6,50.
VAN NUL TOT NU 5: De geschiedenis van het dagelijks leven (Loerakker/Roep) Big Balloon; 19,95/355. *De voortzetting van de prettig-educatieve reeks Van nul tot nu, met dit keer enkele korte verhalen rond onderwerpen als "wonen", "eten" en "straffen".*
VIJFTIEN & HALF 4; J. Wiggers; 8,95.
YOKO TSUNO 20: De astroloog van Brugge (Leloup) Dupuis; 8,95/165.

Te verschijnen in november

ALDEBARAN 1: De ramp (Léo) Dargaud; 8,25. *Van de tekenaar van Trent.*
ANNA STEIN 3: De laatste alpengloed (Brodl/Putzker) Arboris; 9,95.
BAKELANDT 32: De bende van Rooie Zita (Leemans) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
BAKELANDT 37: De zwarte weduwe (Leemans) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
BAKELANDT 64: De erfenis van Casanova (Leemans) Standaard; 6,50/120.
BIANCA CASTAFIORE. EEN AUTOBIOGRAFIE (Di Marzio) 59,00. *Zie commentaar Zonnebloem.*
BIGGLES 6: Spitfire Parade 2: Squadron Biggles (Bergèse) Lefrancq; 9,95.
BIZU 4: De werveling der wolven (Fournier) Dupuis; 8,95/165.
CARTOGRAFEN 3: De torens van Floovant (Arleston/Glaudel) Arboris; 8,95 sc; 17,95 hc.
CASPER EN HOBBES 3: Knallers! (Watterson) Big Balloon; 14,95/275.
DAGBOEK VAN EEN BOS 2: De bijl en het geweer (Servais/Frippiat/Bissot) Dupuis; 17,50/320.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 23: Donald Duck als kerstman; Walt Disney's; 7,50/145. *Herdruk.*
DE DWAZE MONNIK: De zwarte prins (Vink) Dargaud; 19,95 hc.
DE LEEUWENKONING; Disney's; 7,95/150. *De strip van de Disney-film.*
DE PINGUINS 4: De Pinguïns hadden honger, dus... (Van der Meij) 12,50/250.
DE RODE RIDDER 15: De zwarte wolvin (Vandersteen) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
DE RODE RIDDER 16: Baloch, de reus (Vandersteen) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
DE RODE RIDDER 152: Lyonesse (Studio Vandersteen) Standaard; 6,50/120.
DE SMURFEN 18: De Juwelensmurfer (Maury/Parthoens/Studio Peyo) Le Lombard; 8,25.
DICK HERISSON 6: Broeders in het kwaad (Savard) Dargaud; 8,25.
DRAGGER 1: De zandgravers (Trillo/Mandrafina) Arboris; 8,95.
EQUATOR 2: De drie erfgenamen (Dany) Arboris 8,95/180 sc; 17,95/360 hc.
GARFIELD 39; 5,95.
GROENE KONING 4: Charmian page (Mezzomo/Lapière) Dupuis; 8,95.
HAGAR: 14 Dikke Hagar (Browne) Arboris; 14,94/295.
HAGAR AAN DE TAP (Browne) Arboris; 5,95/99.
HAGAR ZOEKT EEN HUIS (Browne) Arboris; 5,95/99.
HET LAND VAN LANGVERGETEN 6: A-Ka-Tha (Herenguel/Makyo) Big Balloon; 29,95/550.
HUURLING 1: Helse formule (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Herdruk. Donald Duck blijft ook verkopen.*
HUURLING 2: De krachtmeting (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Herdruk.*
HUURLING 3: Zwevende vesting (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Herdruk.*
HUURLING 4: Het offer (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Herdruk.*
HUURLING 5: Waterfort (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Herdruk.*
HUURLING 6: De zwarte bol (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Herdruk.*
HUURLING 7: De reis (Segrelles) Arboris; 9,95/195 sc; 19,95/395 hc. *Luxe editie kost 125,00/2400.*
JOJO 6: Het verbond (Geerts) Dupuis; 8,95/165.
KATAMAROM 26: De kinderen van de regenboog (Gos/Walt) Dupuis; 8,95/165.
KIEKEBOE 63: Moet er nog sneeuw zijn? (Merho) Standaard; 6,50/120.
MACHT DER ONSCHULDIGEN 2: Amy (Hirn/Brunschwig) Oranje; 11,95/199 sc; 28,95/496 hc.
MAIGRET 4: De danseres van de Gai-Moulin (Wurms/Reynaud) Lefrancq; 9,95.
MALEFOSSE 7 (Bardet/Dermaut) Oranje; 11,95/199 sc; 26,95/450 hc.
MARSUPILAMI 7: Het goud van Boavista (Batem/Franquin/Yann) Big Balloon; 7,95/150.
NERO 86: De bom van Boema (Sleen) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
NERO 87: De ring van Balderic (Sleen) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
NERO 89: De gouden patatten (Sleen) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
NERO 90: De orde van de wellustige wezel (SLeen) Standaard; 6,50/120. *Herdruk.*
NERO 128: De kolokieten (Sleen) Standaard; 6,50/120.
PETER PAN 3: Storm (Loisel) Oranje; 11,95/199 sc; 28,95/495 hc.
PSY 2: Vertel me alles (Bédu/Cauvin) Dupuis; 8,95/165.
ROOIE OORTJES 8; 9,95.
SCHUNNIGE KERSTVERHALEN (Diversen) Arboris; 9,95.
SODA 6: Biecht in up-tempo (Gazotti/Tome) Dupuis; 8,95 sc; 17,50/320 hc.
S.O.S. 2: Zeeziek (Varekamp/De Jager) Inkt; 9,95/199. *Zie ook LO.*
STAMGASTEN 28 (Toon) Land Prod; 8,95.
STEFAN 8: Op rolletjes; Dupuis; 8,95.
SUSKE EN WISKE 242: Tokapua Toraja (Studio Vandersteen) Standaard; 6,50/120 sc, 70,00 luxe.
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 15: De stalen bloempot (Vandersteen) Standaard; 37,50/695. *Herdruk.*
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 16: Het zingende nijlpaard (Vandersteen) Standaard; 37,50/695. *Herdruk.*
SUSKE EN WISKE KLASSIEK BLAUW 2: De bronzen sleutel (Vandersteen) Standaard; 54,90/995. *Herdruk in kleur.*
TRUENO 2: Hekserij op de windeilanden (Mora/Burns) Arboris; 8,95/180 sc; 17,95/360 hc.
URBANUS 50: De hete Urbanus; 6,50. *Fotostrip.*
ZON DER WOLVEN 3: Sonji (Qwak) Oranje; 11,95/199 sc; 28,95/495 hc.
ZOO (Frank/Bonnifay) Dupuis; 25,00/450. *Langverwacht in de Vrije Vlucht-reeks.*

Niet aangekondigd toch verschenen

DE POOLSTER 1: Het midden van de hemel (Delaby/Dellisse) Le Lombard.
DE REDDERTJES IN KANGOEROELAND; Walt Disney's; 7,95/150. *Scrabble-liefhebbers opgelet: filmstripherdruk.*
DE ZOON VAN DE AREND 8: Tussen twee vuren (Faure) Arboris; 8,95/180 sc; 17,95/360 hc.
ELSJE EN DE OLIVARK: Zip! (Van Broekhoven/Damen) Een Juttemis Uitgave; 6,00. *Niet onbekend voor de lezers van ZozoLala en de Nijmeegse Zondagskrant.*

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Tilburg. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00/BF 370, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00/BF 600. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op een van bovenstaande girorekeningnummers, onder vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr...
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, HOLLAND
Druk: SSN, Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis en Hans van Soest
VORMGEVING EN OPMAAK:
Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Pieternel de Jager, Inktvis Prutduktie, Bert van der Meij, Henk Schouten
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
André Beniest, Maaike Hartjes, Hanco Kolk, Floris Oudshoorn

© 1994

Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, NL